

THE
SIGN
OF
‘THE CROSS’

Avondmaal vieren in de pioniersplek
Cross Culture Nieuwegein

Auteur: Linda Muilwijk – 140327

Opdrachtgever: Cross Culture Nieuwegein – Theo Vreugdenhil

Opleiding: Godsdienst Pastoraal Werk – Dirk de Bree

Beoordelaars: 1^e Anneke Kloosterman – 2^e Teus van der Lagemaat

Datum: 19 mei 2018, Meerkerk

We all start on the outside
The outside looking in
This is where grace begins
We were hungry, we were thirsty
With nothing left to give
Oh the shape that we were in
And just when all hope seemed lost
Love opened the door for us

He said: 'Come to the table
Come join the sinners who have been redeemed
Take your place beside the Saviour
Sit down and be set free
Come to the table'

'Come meet this motley crew of misfits
These liars and these thieves
There's no one unwelcome here
That sin and shame that you brought with you
You can leave it at the door
And let mercy draw you near'

Refrein: 'Come to the table
Come join the sinners, who have been redeemed
Take your place beside the Saviour
Sit down and be set free
Come to the table
Come to the table'

To the thief and to the doubter
To the hero and the coward
To the prisoner and the soldier
To the young and to the older
All who hunger, all who thirst
All the last and all the first
All the paupers and the princes
All who fail you've been forgiven
All who dream and all who suffer
All who loved and lost another
All the chained and all the free
All who follow, all who lead
Anyone who's been let down
All the lost you have been found
All who've been labelled right or wrong
To everyone who hears this song: *Refrein*

'Come to the table!'¹

¹Sidewalk Prophets *Come to the Table*. Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=DXXXLwxfo0U>

SAMENVATTING

Binnen de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein is het verlangen ontstaan om in de diensten Avondmaal te vieren. Aangezien de pioniersplek een diversiteit aan bezoekers heeft, die hun eigen ervaringen, behoeften en tradities kennen als het gaat om het Avondmaal en aangezien de pioniersplek verbonden is met Hervormd Vreeswijk die in de traditie van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) staat is de volgende onderzoeksvraag ontstaan:

‘Hoe kan binnen de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein Avondmaal gevierd worden, rekening houdend met de Protestantse Kerk in Nederland, de moedergemeente Hervormd Vreeswijk en de doelgroep van de pioniersplek?’

Om deze vraag te beantwoorden zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt, namelijk contextonderzoek (hoofdstuk 1), literatuurstudie (hoofdstuk 2, 3, 4), diepte-interviews en observatieonderzoek (hoofdstuk 4, 5 en 6). Uiteindelijk zijn alle lijnen samengebracht (hoofdstuk 7) en onderbouwt met aanvullende literatuurstudie, waarna de conclusie getrokken kon worden.

Uit het onderzoek blijkt dat Cross Culture Nieuwegein Avondmaal kan gaan vieren door zich te houden aan de kaders die de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) heeft opgesteld en gebruik te maken van de ruimte die de kerkorde biedt om het Avondmaal vorm te geven naar haar eigen identiteit. Binnen deze ruimte kan Cross Culture Nieuwegein het Avondmaal vormgeven vanuit een missionair oogpunt, wat inhoudt dat zij het Avondmaal presenteert als een ontmoetingsplek met God en met mensen, waar iedereen voor uitgenodigd wordt. Wil de pioniersplek in de keuzes die zij maakt rekening houden met de behoeften en ervaringen van de bezoekers dan moet er in de vorm sprake zijn van een keuzemoment voor deelname aan het Avondmaal. Daarnaast moet het Avondmaal dan een moment zijn waar een getuigenis uitgaat van de eenheid en gemeenschappelijkheid van de Cross Culture familie en van het Koninkrijk van God. Ook moet er in de vorm ruimte zijn voor de verschillende inhoudelijke waarden van het Avondmaal. Op basis van de intergenerationele aanpak van de pioniersplek kan het Avondmaal zo vormgegeven worden dat ook kinderen het moment van dichtbij kunnen meemaken. Hiermee doet Cross Culture Nieuwegein recht aan haar missionaire identiteit en aan de verbondenheid met de protestantse traditie van Hervormd Vreeswijk. Van alle keuzes die de pioniersplek maakt moet de pioniersplek dan ook verantwoording afleggen aan Hervormd Vreeswijk door, met de bezoekers, een voorstel te schrijven.

De pioniersplek kan, op basis van dit onderzoek, een verantwoorde keuze maken over de manier waarop zij een Avondmaalsviering zal vormgeven en uitvoeren.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	3
INLEIDING	7
AANLEIDING	7
PROBLEEMOMSCHRIJVING	7
OPBOUW ONDERZOEKSRAPPORT	7
KERNBEGRIPPEN.....	8
THE SIGN OF ‘THE CROSS’	9
1. CROSS CULTURE NIEUWEGEIN - CONTEXT	10
1.1 INLEIDING.....	10
1.2 ONTSTAAN.....	10
1.3 MISSIE.....	10
1.4 KERNTTEAM.....	11
1.5 DOELGROEP	11
1.6 RELATIES	11
1.7 DE PRAKTIJK.....	12
1.8 CONCLUSIE.....	13
2. HET AVONDMAAL – BIJBELS THEOLOGISCH	14
2.1 INLEIDING.....	14
2.2 MAALTIJD IN BIJBELS PERSPECTIEF	14
2.2.1 Gemeenschap	14
2.2.2 Genade	14
2.2.3 Eschatologie.....	15
2.3 INSTELLING VAN HET AVONDMAAL	15
2.3.1 Instelling tijdens het Pesach.....	15
2.3.2 Instellingswoorden.....	16
2.4 VIERING VAN HET AVONDMAAL	17
2.4.1 <i>Doet dit tot Mijn gedachtenis</i>	18
2.4.2 <i>want zo dikwijls als u dit brood eet en deze drinkbeker drinkt, verkondig de dood van de Heere</i>	18
2.4.3 <i>...totdat Hij komt.</i>	19
2.5 PERSONEN IN BEELD	19
2.5.1 De Gastheer.....	19
2.5.2 De Genodigden	20
2.6 CONCLUSIE.....	20
3. HET AVONDMAAL – BIJBELS HISTORISCH	21
3.1 INLEIDING.....	21
3.2 EERSTE EEUWEN.....	21
3.2.1 Eerste gemeenten in het Nieuwe Testament	21
3.2.2 De Vroege Kerk	22
3.3 ONTWIKKELING IN HET OOSTEN	23

3.5 ONTWIKKELING IN HET WESTEN	23
3.5.1 Verschuivingen	23
3.5.1 Rooms Katholieke Kerk.....	24
3.5.2 Reformatie.....	24
3.6 OVERIGE WERELDWIJDE ONTWIKKELINGEN.....	26
3.6.1 Pinkstertheologie.....	26
3.6.2 Afrikaanse theologie	26
3.7 CONCLUSIE.....	26
4. DE PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND.....	28
4.1 INLEIDING	28
4.2 PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND	28
4.2.1 Visie op het Avondmaal.....	28
4.2.2 Kerkorde	29
4.3 HERVORMD VREESWIJK	29
4.4 KADERS VOOR PIONIERSPLEKKEN.....	30
4.5 CONCLUSIE.....	31
5. DE PIONIERSPLEKKEN	32
5.1 INLEIDING.....	32
5.2 ONDERZOEKSVERANTWOORDING	32
5.3 PIONIERSPLEK DE BRON – FRED KAPPINGA	33
5.3.1 Context.....	33
5.3.2 Inhoud	33
5.3.3 Uitkomsten.....	34
5.3.4 Waardering.....	34
5.4 PIONIERSPLEK DE BRUG – JAN VERKERK.....	34
5.4.1 Context.....	34
5.4.2 Inhoud	35
5.4.3 Uitkomsten.....	35
5.4.4 Waardering.....	36
5.5 PIONIERSPLEK ICF GOUDA – BETTY LANGELER.....	36
5.5.1 Context.....	36
5.5.2 Inhoud	36
5.5.3 Uitkomsten.....	37
5.5.4 Waardering.....	37
5.6 PIONIERSPLEK GELOVEN IN SPANGEN – NICO VAN SPLUNTER.....	38
5.6.1 Context.....	38
5.6.2 Inhoud	38
5.6.3 Uitkomsten.....	39
5.6.4 Waardering.....	39
5.7 CONCLUSIE.....	39
6. CROSS CULTURE NIEUWEGEIN - KERNGROEP.....	41
6.1 INLEIDING.....	41

6.2 ONDERZOEKSVERANTWOORDING	41
6.2 ERVARINGEN & BEHOEFTE	41
6.2.1 Inhoudelijke waarden.....	41
6.2.2 Praktisch vormgeving	42
6.3 CONCLUSIE.....	44
7. CROSS CULTURE NIEUWEGEIN – MISSIONAIR	46
7.1 INLEIDING.....	46
7.2 TOEGANG.....	46
7.3 KINDEREN.....	48
7.4 DIVERSITEIT.....	48
7.5 DE VORM.....	49
CONCLUSIE & AANBEVELINGEN	50
INLEIDING.....	50
CONCLUSIE.....	50
AANBEVELINGEN	50
VERDER ONDERZOEK.....	51
NAWOORD	52
BIBLIOGRAFIE	53
BIJLAGEN	56

INLEIDING

AANLEIDING

Voor u ligt het onderzoeksrapport *The Sign of 'the Cross'*, het resultaat van een afstudeeronderzoek naar het vieren van Avondmaal in de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein. In september 2017 heeft de pioniersplek aan haar moedergemeente Hervormd Vreeswijk (een plaatselijke gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) in Nieuwegein) aangekondigd dat zij een jaar de tijd wilde nemen om na te denken over een manier waarop de pioniersplek het Avondmaal kan gaan vormgeven in haar diensten. Naar aanleiding van dat proces zou zij een voorstel schrijven aan de moedergemeente. De pioniersplek heeft bewust gekozen voor een langdurig proces, omdat er veel vragen opkwamen die beantwoord moeten worden, voordat er een voorstel geschreven kan worden. Nadat ik te horen kreeg dat de pioniersplek zich aan de start van dit proces bevond, heb ik een voorstudie gedaan, waaruit bleek dat het pioniersteam van Cross Culture Nieuwegein gedurende deze periode geholpen zou zijn met een onderzoek.²

PROBLEEMOMSCHRIJVING

Het doel van dit onderzoek is dan ook dat de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein, op basis van de beargumenteerde aanbevelingen uit het onderzoeksrapport, een verantwoorde keuze kan maken over de manier waarop zij een Avondmaalsviering zal vormgeven en uitvoeren. Om deze doelstelling te bereiken is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Hoe kan binnen de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein Avondmaal gevierd worden, rekening houdend met de Protestantse Kerk in Nederland, de moedergemeente Hervormd Vreeswijk en de doelgroep van de pioniersplek?

OPBOUW ONDERZOEKSRAPPORT

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zijn zeven deelvragen opgesteld, die ieder een hoofdstuk van het onderzoeksrapport vertegenwoordigen. Het onderzoek begint met een beschrijving van de context, aan de hand van de vraag: *'Hoe en voor wie is de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein ontstaan en wat zijn de belangrijkste leerervaringen in de eerste vijf jaar van haar bestaan?'*. Voordat er iets gezegd kan worden over de viering van het Avondmaal in de pioniersplek is het namelijk van belang om de context, waarin het proces om te komen tot een Avondmaalsviering zich afspeelt, helder te hebben. In het hierop volgende hoofdstuk wordt, met behulp van literatuurstudie, de vraag: *'Welke Bijbelse-theologische lijnen kunnen we trekken over de instelling en praktijk van het Avondmaal?'* beantwoord. Daarmee wordt een Bijbels theologisch kader van het begrip Avondmaal geschetst, waar gedurende het onderzoek mee gewerkt wordt. Dit is een belangrijk hoofdstuk omdat hier teruggegaan wordt naar de basis: de instelling van het Avondmaal in haar context. Hiermee vormt de Bijbel de grondslag van het onderzoek.³ In hoofdstuk drie staat de vraag: *'Hoe heeft het denken over en de praktijk van het vieren van het Avondmaal zich, in hoofdlijnen, ontwikkeld in de kerkgeschiedenis?'* centraal. Hier wordt, vanuit de

² Over het ontstaan en de vormgeving van dit onderzoek kunt u meer lezen in bijlage 1 – Het Projectplan.

³ In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de Herziene Statenvertaling, tenzij anders aangegeven.

literatuurstudie, zichtbaar dat er verschillende visies op het Avondmaal zijn ontstaan. In hoofdstuk vier wordt, aan de hand van literatuurstudie en een diepte-interview, ingezoomd op de visie van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) op het Avondmaal, omdat de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein daar in dit proces onlosmakelijk mee verbonden is: *‘Welke visie heeft de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) op de viering van het Avondmaal, hoe wordt dat zichtbaar binnen de plaatselijke gemeente Hervormd Vreeswijk en welke kaders biedt de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) haar pioniersplekken om te komen tot een Avondmaalsviering?’*. In het vijfde hoofdstuk wordt verder gebouwd op deze vraag door vier pioniersplekken te bezoeken en te interviewen met de vraag: *‘Welk proces doorlopen pioniersplekken van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) om te komen tot het vieren van Avondmaal en hoe waarderen pioniers dit proces?’*. Op de kerngroep van Cross Culture Nieuwegein zelf wordt dieper ingegaan in hoofdstuk zes met de vraag: *‘Op welke manier vierde de kerngroep van Cross Culture Nieuwegein, in hun eigen traditie, Avondmaal en wat zijn hun behoeften en verlangens met betrekking tot het vieren van Avondmaal binnen de diensten van Cross Culture Nieuwegein?’*. Hiervoor heeft het Cross Culture team vier bezinningsavonden met de Cross Culture kerngroep georganiseerd, waar ik als onderzoeker aan deel mocht nemen. Vanuit de verkregen informatie in de genoemde hoofdstukken wordt in het zevende hoofdstuk de vraag gesteld: *‘Wat is het eigene van de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein en wat betekent dat voor de manier waarop de Bijbels-theologische lijnen en de traditie, met betrekking tot de viering van de Avondmaal, vormgegeven worden binnen de pioniersplek?’*. Hier worden alle lijnen samengebracht en daarmee is de basis gelegd voor het beantwoorden van de hoofdvraag en de daaruit voortvloeiende aanbevelingen.

KERNBEGRIPPEN

In de probleemomschrijving komen verschillende begrippen voor die om een definitie vragen, willen zij bruikbaar zijn in dit onderzoek.

- Avondmaal: de maaltijd die de opname in de nieuwe, eschatologische gemeenschap rondom Christus markeert, waarbij de gemeente terugziet op wat God in Christus gedaan heeft en bij het gebruiken van deze maaltijd de ‘dood van de Heer verkondigt, totdat Hij komt’ (1 Korinthe 11:26). De term ‘Avondmaal’ is gekozen in lijn van de gereformeerde traditie.
- Avondmaalsviering: momenten waarop het Avondmaal gevierd wordt in de diensten. Hiermee worden andere momenten waarop het Avondmaal binnen de pioniersplekken gevierd kan worden, uitgesloten van dit onderzoek.
- Kerngroep: tien tot vijftien personen die de vaste kern van de doelgroep vormen. Dit houdt in dat zij wekelijks betrokken zijn bij de diensten en grotendeels aanwezig zijn bij andere activiteiten. In het onderzoeksrapport wordt soms voor de kerngroep ook de term ‘de bezoekers’ gebruikt.
- Pioniersplekken: “Dat zijn nieuwe vormen van kerkzijn voor mensen die niet (meer) naar een kerk gaan. Belangrijke uitgangspunten zijn afstemming op de context, werken vanuit gedeeld geloof en gericht zijn op duurzame gemeenschapsvorming” (Protestantse Kerk in Nederland, sd). Gedurende dit onderzoek zijn vier pioniersplekken bezocht en geïnterviewd.
- Proces: de term ‘proces’ veronderstelt een periode waarin iets zich in verschillende stappen ontwikkelt. Bij het beschrijven van de processen die pioniersplekken

doorlopen hebben ligt daarin, naast de praktische stappen, de nadruk op inhoudelijke vragen die zij tijdens deze periode tegenkwamen.

THE SIGN OF 'THE CROSS'

Het eindresultaat heeft de naam *The Sign of 'the Cross'* gekregen. Daarin klinkt de thematiek van dit onderzoek naar het Avondmaal, als teken van en ter nagedachtenis aan Jezus' kruisdood door. Maar ook symboliseert het mijn verbondenheid met 'De Cross', zoals de pioniersplek door haar familieleden wordt genoemd. Ik mocht namelijk mijn derdejaars stage lopen binnen Hervormd Vreeswijk en was voornamelijk betrokken bij de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein. Na deze stageperiode ben ik betrokken gebleven, want Cross Culture Nieuwegein was en is voor mij een thuis geworden. Ik hoop dat 'De Cross' met dit onderzoek geholpen is en bid dat het Avondmaal een moment zal worden waarop de Cross Culture familie zal groeien in gemeenschap met Jezus en met elkaar. Daarnaast hoop en bid ik dat er met de viering van het Avondmaal een getuigenis uit zal gaan in de stad Nieuwegein, als *a sign of the Cross*.

Ik wens u veel leesplezier!

Linda Muilwijk

Meerkerk, 19 mei 2018

1. CROSS CULTURE NIEUWEGEIN - CONTEXT

“Cross Culture Nieuwegein probeert een ‘geestelijk thuis’ te bieden aan ‘de volken’ in Nieuwegein”.⁴

1.1 INLEIDING

In het eerste hoofdstuk van dit onderzoeksrapport vindt een beschrijving van de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein, de ‘hoofdpersoon’ in dit onderzoek, plaats. Er wordt gekeken naar het ontstaan en de missie van de pioniersplek, gevolgd door de personen die in beeld komen: het kernteam, de doelgroep en de relatie met ondersteunende kerken en organisaties. Ter afsluiting wordt een blik geworpen op de leerervaringen die de pioniersplek in de afgelopen vijf jaar heeft opgedaan. Het doel van het beschrijven van deze onderwerpen is om de context en de beginsituatie te schetsen waarin het proces om te komen tot een Avondmaalsviering zich afspeelt.

1.2 ONTSTAAN

Het missionaire werk van de Hervormde Gemeente in Nieuwegein-Vreeswijk begon in 2010 met de komst van ds. Dirk de Bree. Hij kreeg een tweeledige taak toebedeeld, namelijk het toerusten van gemeenteleden in het missionaire werk en het zoeken naar manieren om als kerk in contact te komen met de wijk en de buurt. Opvallend was dat een groot deel van de mensen die hij tegenkwam in zijn wijk allochtone christenen waren, die geen aansluiting konden vinden bij bestaande kerken in Nieuwegein. Vanuit deze constatering heeft de eerste Cross Culture Meeting plaatsgevonden. Geleidelijk aan is hieruit de pioniersplek ontstaan, die de naam ‘Cross Culture Nieuwegein’ kreeg, omdat het kruis van Jezus centraal staat in de ontmoetingen en mensen uit allerlei culturen met elkaar verbindt (Muilwijk, 2016, p. 17). Sinds april 2016 is Cross Culture Nieuwegein officieel een pioniersplek van de Protestantse Kerk in Nederland, ondersteund door Missionair Werk & Kerkgroei en de IZB. Op 8 januari 2017 is Theo Vreugdenhil bevestigd als pastor en pionier van Cross Culture Nieuwegein.

1.3 MISSIE

De missie van Cross Culture Nieuwegein is dat mensen “Jezus leren kennen en [wil] Zijn Koninkrijk bekend maken” (De Bree & Vreugdenhil, 2017). Deze missie wordt vormgegeven binnen de verschillende activiteiten die vanuit de pioniersplek georganiseerd worden. Met name de wekelijkse vieringen en de bijbelstudiegroepen zijn momenten waar de bezoekers elkaar en God ontmoeten en opgebouwd worden om hun relatie met God uit te stralen in het dagelijkse leven. Een kernpunt in deze missie is: ‘Getuigen is voorleven’. Daarbij wordt geredeneerd dat de missie, *Missio Dei* (Gods missie) is en dat deze holistisch is (alles hangt samen en niets valt los te zien). Dit verklaart het opvallende feit dat sinds Hervormd Vreeswijk missionair aanwezig is, haar diaconie meer hulpvragen gekregen heeft (Muilwijk, 2016, p. 20). Missionair zijn is zowel een uitdaging voor Hervormd Vreeswijk en de bezoekers van Cross Culture Nieuwegein, als voor het kernteam: “We willen niet alleen een DNA-team zijn, maar ook ons DNA uitleven.” (De Bree & Vreugdenhil, 2017). Cross Culture Nieuwegein heeft daarin ook de missie om een leerervaring te vormen voor de moedergemeente. Hiervoor worden gezamenlijke diensten en activiteiten georganiseerd,

⁴ (Vreugdenhil, Pioniersplan CCN, 2015)

waardoor gemeenteleden uit Hervormd Vreeswijk in contact kunnen komen met de bezoekers van Cross Culture Nieuwegein.

1.4 KERNTEAM

Het huidige kernteam van Cross Culture Nieuwegein bestaat uit tien leden. Dit zijn grotendeels vrijwilligers, die afkomstig zijn uit Hervormd Vreeswijk en voor een deel zijn het vaste bezoekers die doorgestroomd zijn naar een positie met een verantwoordelijke taak. Het kernteam is verantwoordelijk voor de organisatie van Cross Culture. Deze verantwoordelijkheid bestaat uit (1) het regelen van de praktische zaken, (2) de visievorming en besluitvorming en (3) een pastorale en diaconale verantwoordelijkheid voor de bezoekers (van Dis, 2018, p. R1). Tijdens de maandelijkse vergaderingen van het kernteam wordt zichtbaar, dat ieder teamlid een deel van de verantwoordelijkheid voor de pioniersplek draagt. Deze vergaderingen zijn ook de plek waar uiteindelijk de beslissingen genomen worden.

1.5 DOELGROEP

De doelgroep van Cross Culture Nieuwegein zijn christenen en niet-christenen afkomstig uit verschillende landen en culturele achtergronden die zoeken naar ontmoeting met God en met elkaar. Hierbij ligt de focus op mensen in Nieuwegein met een niet-Nederlandse achtergrond in Nieuwegein (Vreugdenhil, Cross-Culture-Nieuwegein, 2017). Op dit moment staan de volgende landen van herkomst genoteerd: Bosnië, Brazilië, China, Colombia, Congo-Brazaville, Dominicaanse Republiek, Duitsland, Engeland, Eritrea, Ethiopië, Guinee, Indonesië, Iran, Ivoorkust, Israël, Kenia, Marokko, Nicaragua, Pakistan, Papua New Guinea, Rusland, Somalië, Suriname, Syrië, Uganda, Verenigde Staten en Zuid-Sudan. Gemiddeld zijn er tussen de 40 en 60 bezoekers tijdens de samenkomsten op zondag. De kring van mensen waar de pioniersplek contact mee onderhoudt is echter bijna twee keer zo groot. Kenmerkend voor de bezoekers is dat zij een kwetsbare groep vormen. Een groot deel van hen bestaat uit migranten, die qua intelligentie sterk zijn, maar tegelijkertijd economisch zwak staan en door een taalbarrière niet kunnen uitbloeien tot wie ze zijn. Daarnaast bestaat een deel van hen uit Nederlanders die veel meegemaakt hebben en bijvoorbeeld verwickeld zijn of waren in schulden of verslavingen, waardoor ook zij kwetsbaar zijn (Muilwijk, 2016, p. 18). Omdat er sterk geloofd wordt in een intergenerationele context ('wij vormen samen een gemeenschap') is er in de pioniersplek gekozen voor een 'gezinsaanpak'. Dit houdt in dat er activiteiten aangeboden worden waarin elke generatie zou kunnen participeren, waardoor er een natuurlijk netwerk voor gezinnen ontstaat. Deze activiteiten worden georganiseerd vanuit de centrale samenkomsten. Zo kunnen mensen hun netwerk uitbreiden en wordt er op een andere manier kennis gemaakt met de wereld van God en geloven (Vreugdenhil, Pioniersplan CCN, 2015).

1.6 RELATIES

Zoals hierboven beschreven is Cross Culture Nieuwegein ontstaan vanuit een bestaande kerk in Nieuwegein: Hervormd Vreeswijk. Deze relatie wordt omschreven als een moeder- en dochtergemeente: nauw met elkaar verbonden, maar toch ook aparte gemeenschappen. Cross Culture Nieuwegein heeft, ter verantwoording aan Hervormd Vreeswijk, een pioniersplan opgesteld (Vreugdenhil, Pioniersplan CCN, 2015). In dit plan is ruimte voor Cross Culture Nieuwegein om zichzelf te ontwikkelen op een manier die past bij haar eigen identiteit. Het

kernteam heeft als taak om aan de kerkenraad van Hervormd Vreeswijk verantwoording af te leggen over haar ontwikkeling en Hervormd Vreeswijk mag de pioniersplek in haar ontwikkeling steunen, bevragen en uitdagen. Deze momenten worden ervaren als een positieve kans om het verhaal van de pioniersplek te vertellen en advies te krijgen van de moedergemeente (van Dis, 2018, p. R4). Doordat Cross Culture Nieuwegein verbonden is met Hervormd Vreeswijk is zij onderdeel van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) heeft de IZB (een missionaire organisatie) ingehuurd om de pioniersplekken in Nederland te begeleiden. De IZB “heeft als verlangen dat mensen Jezus Christus leren kennen en Hem navolgen. Daarom helpen zij kerken in het vervullen van hun missionaire roeping” (Vreugdenhil, Cross-Culture-Nieuwegein, 2017). In het geval van Cross Culture Nieuwegein is Henk Boerman aangewezen om de pioniersplek te begeleiden in haar ontwikkeling naar zelfstandigheid (van Dis, 2018, p. R12).⁵

1.7 DE PRAKTIJK

Om structuur aan te brengen in de plannen die vastgesteld zijn in het pioniersplan van Cross Culture Nieuwegein is gekozen om per kerkelijk jaar een aantal thema's centraal te stellen. Dit jaar is, onder andere, gekozen voor het thema Avondmaal. Om hierover een voorstel aan de moedergemeente te schrijven moeten echter verschillende vragen overdacht en beantwoord worden:

- In de pioniersplek is iedereen welkom. Geldt dit ook tijdens de viering van het Avondmaal? Of moeten mensen dan eerst aan bepaalde voorwaarden voldoen? (Moeten zij gedoopt zijn? Belijdenis gedaan hebben? Geloven? Of vanaf een bepaalde leeftijd, denk aan kinderen?)
- Hoe doen we recht aan de diversiteit van de bezoekers die mogelijk verschillende ervaringen en behoeften hebben met betrekking tot het Avondmaal?
- Wat verwacht Hervormd Vreeswijk van ons als het gaat om het houden van een Avondmaalsviering?
- Op welke praktische manier gaan we Avondmaal vieren?
- Met welke frequentie gaan we Avondmaal vieren?

Het kernteam van Cross Culture Nieuwegein kiest ervoor om dit proces samen met de bezoekers van de pioniersplek te doorlopen. Een van de belangrijkste leerervaringen van het kernteam is namelijk dat bezoekers zich committeren aan de pioniersplek, als zij ingeschakeld worden en verantwoordelijkheid krijgen. Een van de verlangens van Cross Culture Nieuwegein is dan ook om een hechte gemeenschap te vormen (Vreugdenhil, 2018, p. R5). Toch wordt het delegeren van taken aan de bezoekers en hen verantwoordelijkheden geven als lastig ervaren. Dit heeft te maken met cultuurverschillen en mogelijk visieverschil op de pioniersplek (Vreugdenhil, 2018, p. R21). Daarnaast kiest het kernteam van Cross Culture Nieuwegein bewust voor een langdurig proces waarin zij naast haar eigen bezoekers, ook de moedergemeente meeneemt. Tijdens haar bestaan heeft het Cross Culture kernteam namelijk geleerd dat communicatie richting Hervormd Vreeswijk cruciaal en noodzakelijk is voor de relatie (Vreugdenhil, 2018, p. R37).⁶

⁵ In bijlage 2 vindt u het getranscribeerde interview met Cornelis van Dis

⁶ In bijlage 2 vindt u het getranscribeerde interview met Theo Vreugdenhil

1.8 CONCLUSIE

Het proces om te komen tot een Avondmaalsviering speelt zich af in de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein. Zij is ontstaan doordat de moedergemeente Hervormd Vreeswijk gestart is met het houden van multiculturele samenkomsten, want het kruis van Jezus verbindt mensen uit allerlei culturen (Cross Culture). De pioniersplek heeft als missie dat mensen 'Jezus leren kennen en [wil] Zijn Koninkrijk bekend maken'. Een van de verlangens van het kernteam (dat verantwoordelijk is voor de praktische zaken, visievorming, besluitvorming, het pastoraat en het diaconaat) is dat de bezoekers een hechte gemeenschap gaan vormen. In de afgelopen jaren hebben zij geleerd dat bezoekers zich committeren als zij verantwoordelijkheid krijgen. Het geven van deze verantwoordelijkheid wordt echter als moeilijk ervaren, doordat er sprake is van culturele verscheidenheid en mogelijk visieverschillen op de pioniersplek. Toch kiest het kernteam van de pioniersplek er bewust voor om de bezoekers deel te laten nemen in het proces om te komen tot een Avondmaalsviering, door hen mee te laten denken over de verschillende vragen en uitdagingen die doordacht moeten worden. Cross Culture Nieuwegein wordt in haar ontwikkeling gesteund, bevraagd en uitgedaagd door de moedergemeente Hervormd Vreeswijk, die verbonden is met de Protestantse Kerk in Nederland. De pioniersplek heeft op haar beurt de taak om verantwoording af te leggen van de beslissingen die zij maakt en vormt daarmee een leerervaring voor de moedergemeente.

2. HET AVONDMAAL – BIJBELS THEOLOGISCH

‘Niet alleen zal het Pascha voor Hem een bemoediging geweest zijn, zoals dat was voor elke gelovige jood, maar vooral wilde Hij met deze maaltijd aan Zijn discipelen de betekenis van Zijn dood duidelijk maken.’⁷

2.1 INLEIDING

Nu de context waarin het proces om te komen tot een Avondmaalsviering zich afspeelt helder is, worden in dit hoofdstuk Bijbelse theologische lijnen getrokken over de instelling en de praktijk van het Avondmaal. Hiermee wordt een Bijbels theologisch kader van het begrip Avondmaal geschetst, waar gedurende het onderzoek mee gewerkt wordt. Hierdoor vormt de Bijbel de grondslag van dit onderzoek. In dit hoofdstuk wordt allereerst gekeken naar verschillende aspecten van maaltijden in de Bijbel, gevolgd door een bespreking van het bijzondere karakter van het Avondmaal, in het licht van de Pesachmaaltijd. Daarna worden de woorden die Jezus sprak bij de instelling van het Avondmaal bekeken en voordat de conclusie getrokken kan worden, wordt er kort een blik geworpen op de personen die in beeld komen bij de maaltijd. Voor de literatuurstudie in dit en het hierop volgende hoofdstuk geldt dat deze grotendeels vanuit een gereformeerde hoek is vormgegeven, vanwege de achtergrond van de pioniersplek.

2.2 MAALTIJD IN BIJBELS PERSPECTIEF

In het Nieuwe Testament wordt bij de instelling van het Avondmaal, zoals beschreven in Mattheüs 26:17-30, Markus 14:12-26 en Lukas 22:7, duidelijk dat het Avondmaal iets te maken heeft met een maaltijd. Het is opvallend hoe vaak er, zowel in het Oude als het Nieuwe Testament, sprake is van een maaltijd. In navolging van Van ’t Spijker (1999, p. 12) worden in deze paragraaf drie aspecten besproken die het karakter van een maaltijd in de Bijbel omschrijven

2.2.1 Gemeenschap

Een maaltijd neemt in de cultuur en context van de Bijbel een belangrijke positie in. Bijzondere gebeurtenissen, zoals een huwelijk, een besnijdenis, een weerzien, een bruiloft of een begrafenis, gaan in de Bijbel altijd samen met een maaltijd (Voet, 2014, p. 3). In het Joodse denken zijn tafelgenoten meer dan alleen mensen die het eten met elkaar delen. Er is sprake van gemeenschapsbeoefening. Men is gericht op de ander en bereid tot onderling vertrouwen. Hierdoor kan een maaltijd fungeren als een verzegeling van een verbond. (Grijzenhout, 2011) Tijdens de maaltijd wordt dan het verbond zichtbaar en tastbaar, omdat mensen hetzelfde voedsel uit dezelfde schalen aten en dezelfde drank dronken. We zien in de Bijbel dat de levens van mensen die samen eten en drinken met elkaar verbonden worden en dat de maaltijd de plek is om deze relaties te verdiepen (Voet, 2014, p. 4).

2.2.2 Genade

Tegelijkertijd is de maaltijd een moment waarop, naast de gemeenschap, ook de scheiding tussen mensen zichtbaar wordt. Juist ook in de Joodse cultuur uit de tijd van de Bijbel, waarin het niet gebruikelijk was om te eten met mensen van een andere ‘stand’. Een uitnodiging voor een maaltijd was in die tijd een uiting van identificatie (Chester, 2013, p. 89). Het meest

⁷ (Centrum voor Bijbelonderzoek, 2017)

opvallende aan Jezus' omgang met maaltijden is dat Hij zich niet schaamt om de maaltijd te gebruiken met mensen, waarmee de Joodse leiders nooit aan één tafel hadden willen zitten. Bepalend voor Zijn omgang met maaltijd is dus Zijn genade (Van 't Spijker (red), 1999, p. 16).

Jezus openbaarde Zichzelf tijdens maaltijden, door zondaren aan Zijn tafel uit te nodigen. Hiermee maakte Hij duidelijk wie Hij is en wat Zijn missie is: de boodschap van Gods genade verkondigen (Markus 2:15-17).

2.2.3 Eschatologie

Het derde aspect van een maaltijd is de eschatologische verwachting. In Jesaja 25:6-9 wordt de eschatologische toekomst getekend met het beeld van een overvloedige maaltijd voor alle volken (Brink & Van der Kooi, 2013, p. 550). Maar ook Jezus' onderwijs over het komende Koninkrijk van God speelde zich vaak aan tafel af en ging regelmatig over maaltijden en uitnodigingen om te komen eten (Douma, 2011). Alles in Zijn onderwijs wijst erop dat samen eten deel uit zal maken van de hernieuwde schepping (Openbaring 3:20; 19:17). Jezus benadrukt daarnaast steeds dat Hij degene is die geestelijke voedsel geeft en dat wie daarvan eet tot in eeuwigheid zal leven (Johannes 6:51).

2.3 INSTELLING VAN HET AVONDMAAL

In het licht van bovenstaande aspecten van maaltijden in de context van de Bijbel, wordt in deze paragraaf het specifieke karakter van het Avondmaal besproken. Daarbij wordt eerst gekeken naar het moment waarop het Avondmaal ingesteld is, namelijk tijdens de Pesachmaaltijd. Daarna wordt gezocht naar de betekenis van de 'instellingswoorden' die Jezus sprak.

2.3.1 Instelling tijdens het Pesach

Het moment waarop Jezus het Avondmaal instelde was tijdens een maaltijd met een bijzonder karakter: de Pesachmaaltijd. Hoewel geleerden van mening verschillen over dit punt kan gesteld worden dat *"the cumulative witness of the New Testament the last meal associates with the time of Passover, even if it was not actually celebrated on the Passover"* (Spinks, 2013, p. 6). Om er achter te komen wat het verband is tussen de instelling van het Avondmaal en de Pesachmaaltijd is het noodzakelijk om eerst te kijken naar de Joodse gewoonten en gebruiken van de Pesachmaaltijd.⁸ De instelling van de Pesachmaaltijd staat beschreven in Exodus 12, waar het volk Israël op het punt stond om bevrijd te worden uit het land Egypte. De maaltijd die zij moeten houden begon als het hoofd van het gezin een beker met wijn gevuld had, daarover een zegen uitsprak, waarna iedereen een slok van de wijn kreeg. Er werd uit één beker gedronken als teken van de gemeenschap. Na het drinken van de eerste beker werden bittere kruiden in azijn gedoopt en rondgegeven. Deze kruiden stonden symbool voor de bitterheid van het leven in Egypte. Het jongste lid van het gezin mocht bij dit moment van de maaltijd de vraag stellen: 'Wat onderscheidt deze nacht van alle andere nachten?', waarop het verhaal verteld werd over de uittocht uit Egypte. Daarna werd een tweede beker met wijn ingeschonken en ook daar werd een zegen over uitgesproken. Na het drinken van deze beker werd, door de gastheer, het brood gebroken en uitgedeeld. Dit waren ongezuurde broden die

⁸ Deze informatie is gebaseerd op de minor Israël – september

symbool stonden voor ‘het brood van de ellende dat de vaders in de woestijn aten’. Daarna werd de Pesachmaaltijd zelf gehouden: het eten van het geslachte en gebraden lam, wat symbool stond voor het lam waarvan, in de nacht van de uittocht, het bloed gestreken werd aan de beide deurposten en aan de bovendorpel van het huis waarin men zich bevond, waardoor de gezinnen van de Israëlieten niet getroffen werden door de dood (Exodus 12:7,12-13). Na het eten van het Pesachlam werd er opnieuw een beker met wijn rondgedeeld. Deze beker werd de beker van de dankzegging genoemd, waarbij de vreugde over Gods redding centraal stond. Na het drinken uit deze beker werd de Hallel gezongen. Dat is de lofzang uit psalm 113-118, waarin God alle eer toebedeeld krijgt. De maaltijd werd afgesloten met het rondgaan van de vierde en laatste beker wijn. De beker van de verlossing genoemd, waarbij de vraag ‘Zal God Zijn volk verlossen?’ centraal stond (Van 't Spijker (red), 1999, pp. 32-33). De maaltijd die beschreven wordt in Mattheüs 26:71-30 vertoont veel overeenkomsten met de Joodse Pesachmaaltijd. Gedurende deze maaltijd zegt Jezus echter op twee momenten iets anders dan hierboven beschreven staat. Het eerste moment is bij ‘het brood van de ellende’: *‘En terwijl zij aten nam Jezus het brood en toen Hij het gezegend had, brak Hij het en gaf het aan de discipelen en Hij zei: Neem, eet, dit is Mijn lichaam.’* (Vers 26). In Jezus krijgt ‘het brood van de ellende’ een nieuwe betekenis: het breken van het brood gaat symbool staan voor de bevrijding, niet alleen uit de bitterheid van het land Egypte, maar ook uit de bitterheid van het menszijn. Het tweede moment waarop Jezus aanhaakt is bij ‘de beker van de dankzegging’: *‘En Hij nam ook de drinkbeker en nadat Hij gedankt had, gaf Hij hun die, en zei: Drink allen daaruit, want dit is Mijn bloed, het bloed van het Nieuwe Verbond, dat voor velen vergoten wordt tot vergeving van de zonden.’* (Vers 27). Deze beker staat niet alleen symbool voor de dankzegging over de bevrijding uit Egypte, maar voortaan is het een beker die symbool staat voor de dankzegging voor de bevrijding uit de slavernij van de zonden, die Jezus aan ons mensen geeft. Opvallend is dan dat er geschreven staat *‘En toen zij de lofzang gezongen hadden, vertrokken zij naar de Olijfberg’*. Dit roept vragen op, want in de bovenstaande beschrijving van de Pesachmaaltijd volgt gewoonlijk na de lofzang de ‘beker van de verlossing’. Maar Jezus staat na de lofzang op en gaat, met zijn discipelen, naar de Olijfberg. Daar spreekt Hij het volgende gebed uit: *‘Mijn Vader, als het mogelijk is, laat deze drinkbeker aan Mij voorbij gaan. Maar niet zoals Ik wil, maar zoals U wilt’* (Mattheüs 26:39). Op het moment dat Jezus op de Olijfberg staat en uitkijkt over de hele stad, bidt Hij of de drinkbeker van Zijn lijden voorbij kan gaan. Ondertussen drinken alle mensen in de stad de laatste beker van de Pesachmaaltijd en stellen de vraag: ‘Zal God ons verlossing geven?’. God gaat verlossing geven in Jezus, de Messias. Maar Jezus moet eerst ‘de beker van de verlossing’ drinken, wat Hij twee dagen later, tijdens het Pesachfeest doet. Iets wat Hij aangekondigd had aan zijn discipelen: *‘Over twee dagen is het, zoals jullie weten, Pesach. Dan wordt de Mensenzoon uitgeleverd om gekruisigd te worden.’* (Mattheüs 26:2 NBV). Hiermee vervult Jezus, als het smetteloze Lam van God, de Oudtestamentische instelling van het Pesachfeest en roept Hij op om in het licht van de Pesachmaaltijd, het Avondmaal te vieren tot Zijn gedachtenis.

2.3.2 Instellingswoorden

Het brood

Tijdens de viering van de Pesachmaaltijd nam Jezus het brood en sprak er als gastheer een dankgebed over uit. Daarna werd het ongezuurde brood gebroken en uitgedeeld aan de gasten

die aan tafel zaten. Jezus spreekt daarbij de volgende woorden uit: *‘Dit is Mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt. Doe dat tot mijn gedachtenis’* (Lukas 22:19). Hij laat hiermee zien dat, net zoals het brood gebroken wordt, Zijn lichaam gebroken zal worden. Maar ook dat, net zoals het brood uitgedeeld wordt, zo ook de verlossing door Zijn lichamelijk dood uitgedeeld wordt. Het is niet voor het eerst dat Jezus een verbinding legt tussen Zijn lichaam en brood. In Johannes 6:51 zegt Hij: *‘Ik ben het levende brood, dat uit de hemel neergedaald is; als iemand van dit brood eet, zal hij leven in eeuwigheid. En het brood dat Ik geven zal, is Mijn vlees, dat Ik geven zal voor het leven van de wereld’*. Bij brood dat neergedaald is uit de hemel wordt door de Joden gedacht aan het manna dat God tijdens de woestijnreis uit de hemel liet neerdalen (Exodus 16:4,15). De Israëlieten waren voor deze eerste levensbehoefte afhankelijk van God. Jezus benadrukt in Zijn onderwijs steeds dat de mensen geestelijk voedsel nodig hebben en dat Hij Zijn Lichaam zal geven en uitdelen, want *‘wie van dit brood eet, zal in eeuwigheid leven!’* (Johannes 6:58b).

De beker

Jezus spreekt de volgende woorden over de beker: *‘Hij nam ook de drinkbeker en nadat Hij gedankt had, gaf Hij hun die en zei: ‘Drink allen daaruit, want dit is Mijn bloed, het bloed van het Nieuwe Verbond, dat voor velen vergoten wordt tot vergeving van zonden.’* (Mattheüs 26:27-28). De beker is gevuld met wijn, die waarschijnlijk vermengd is met water, een normaal gebruik in Mediterrane culturen (Spinks, 2013, p. 19). Jezus noemt deze wijn, Zijn bloed. Bloed is een belangrijk begrip in het Oude Testament. De wet van Mozes verbood de Israëlieten om bloed te eten, zoals we kunnen lezen in Leviticus 7:26. Uit Leviticus 17:11a kunnen we opmaken dat bloed gezien werd als de drager van het leven: *‘Want het leven van het vlees is in het bloed’*. Belangrijker nog: God had het bloed apart gezet als middel van verzoening. In het Oude Testament zien we dat het bloed van de offerdieren een voorlopige verzoening moest brengen. Door te spreken over het *‘Verbond in Mijn bloed’* brengt Jezus Zijn dood in verband met de verbondssluiting op de Sinäi, waar Mozes het bloed van offerdieren sprengde en zei: *‘Zie het bloed van het verbond dat de HEERE met u sluit’* (Exodus 24:8) (Centrum voor Bijbelonderzoek, 2017). Jezus spreekt van ‘het Nieuwe Verbond’. Daarmee laat Hij zien dat Hij de belofte uit Jeremia 31:31-34 gaat vervullen: *‘Zie, er komen dagen, spreekt de HEERE, dat Ik met het huis van Israël en met het huis van Juda een nieuwe verbond zal sluiten. (...) Ik zal Mijn wet in hun binnenste geven en zal die in hun hart schrijven. Ik zal hun tot een God zijn en zij zullen Mij tot een volk zijn. Dan zullen zij niet meer eenieder zijn naaste en eenieder zijn broeder onderwijzen door te zeggen: Ken de HEERE, want zij zullen Mij allen kennen, vanaf de kleinste tot hun grootste toe, spreekt de HEERE. Want Ik zal hun ongerechtigheid vergeven en aan hun zonden niet meer denken.’* Jezus’ bloed zal voor een volkomen verzoening zorgen en de kenmerken van deze nieuwe Verbondssluiting zijn duidelijk aanwezig: dit Verbond wordt bezegeld met een maaltijd.

2.4 VIERING VAN HET AVONDMAAL

Uit 1 Korinthe 11 is op te maken dat er drie belangrijke aspecten zijn in een Avondmaalsviering, namelijk gedenken, verkondigen en verwachten.

2.4.1 Doet dit tot Mijn gedachtenis,

Het Avondmaal vieren is allereerst een moment van gedenken. In het Evangelie van Lukas roept Jezus Zijn discipelen daartoe op. Het woord ‘gedenken’ heeft in de Bijbel een diepere, betekenis dan in de Nederlandse taal. “Als we in de Bijbel opgeroepen worden om iets te ‘gedenken’ dan is dat een zaak van ons leven.” (Van 't Spijker (red), 1999, p. 58). Een uitspraak die dit goed omschrijft is: “Gedenken is het weer in het heden halen van wat vroeger gebeurd is, op zo’n manier dat het een plaats krijgt in ons leven nu” (Minnema, 2017). Het vieren van het Avondmaal is dus een oproep om in het heden te halen wat Jezus aan het kruis gedaan heeft, op zo’n manier dat het een plek krijgt in het leven nu. Hier wordt een parallel tussen de Pesachmaaltijd en het Avondmaal zichtbaar: Bij de Pesachmaaltijd gedenkt men de bevrijding uit Egypte. Tijdens het Avondmaal gedenkt men de overgave van Jezus aan het kruis. Een belangrijk aspect van het Avondmaal is daarbij gemeenschapsvorming (zie paragraaf 2.2.1). Gelovigen worden opgeroepen om met een maaltijd, de manier die bij uitstek mensen verbindt, het onbeschrijflijke wonder van Jezus te gedenken en krijgen de opdracht om het meest waardevolle in hun leven, namelijk het geloof in wat Jezus heeft gedaan, met elkaar te delen. Zij eten met elkaar van één brood en drinken uit één beker, een teken van de gemeenschap met elkaar, zoals beschreven wordt in 1 Korinthe 10:17 *‘Omdat het brood één is, zijn wij, die velen zijn, één lichaam, want wij allen hebben deel aan het ene brood’*. Zoals eerder benadrukt vindt er ook een gemeenschap met Jezus plaats. Hij is persoonlijk aanwezig aan de tafel, niet lijfelijk, maar in het eten en het drinken van Zijn brood en wijn, Zijn Lichaam en Bloed (Centrum voor Bijbelonderzoek, 2017).

2.4.2 want zo dikwijls als u dit brood eet en deze drinkbeker drinkt, verkondig de dood van de Heere...

Een tweede aspect van de Avondmaalsviering is de verkondiging. Om te gedenken wat Jezus aan het kruis gedaan heeft, op zo’n manier dat het een plaats krijgt in het leven nu, moet Zijn dood in het heden verkondigd worden. De betekenis van het woord ‘verkondig’, dat Paulus gebruikt kan op twee manieren geïnterpreteerd worden. De Griekse vorm van het woord *kat-aggellete* kan namelijk zowel met een constatering, als met een bevel worden weergegeven. Als het om een constatering gaat dan *is* de viering van het Avondmaal een verkondiging van de dood van de Heere. Dat betekent dat het verkondigen samenvalt met het eten van het brood en het drinken van de wijn. Maar als het gaat om een gebod, dan moet *bij* de viering van het Avondmaal, de dood van de Heere verkondigd worden. Dat betekent dat bij het eten van het brood en het drinken van de wijn de verkondiging van de dood van de Heere begeleiden (Van 't Spijker (red), 1999, p. 61). De Vroege Kerk heeft het opgevat als dat de viering van het Avondmaal een verkondiging van de dood van Christus is, want behalve bij Pasen stond de woordverkondiging in principe los van de viering van het Avondmaal (Van Willigen, 2014, p. 65). Dat de viering van het Avondmaal een verkondiging *is* van de dood van de Heere is de meest waarschijnlijke opvatting; in het Avondmaal gebeurt namelijk veel. Peter Leihart beschrijft dat als volgt: “Het Avondmaal is de wereld in het klein; het heeft een kosmische betekenis. We vinden er aanwijzingen voor de betekenis van heel de schepping en heel de geschiedenis, van de aard van God en de aard van de mens, van het mysterie van de wereld, dat Christus heet...” (Leihart, 2000, geciteerd in Chester, 2013, p.110). Verrassend genoeg komt ook hier een aspect terug dat kenmerkend is voor een maaltijd in de Bijbel, namelijk het

genadeaspect (zie paragraaf 2.2.2). Het verkondigen van de dood van Heere is een verkondiging van het Evangelie: de genade die God, door Jezus wil geven.

2.4.3 ...totdat Hij komt.

Lukas begint het verhaal over de viering van het Avondmaal met een opvallende uitspraak van Jezus: *‘En Hij zei tegen hen: Ik heb er vurig naar verlangd dit Pascha met u te eten, voordat Ik ga lijden.’* (Lukas 22:15). Letterlijk staat er dat Jezus ‘met begeerte begeerde’, wat een Hebreeuwse manier van spreken is om dingen te benadrukken (Centrum voor Bijbelonderzoek, 2017). Jezus verlangde vurig naar het vieren van deze maaltijd, omdat hiermee het derde aspect van een maaltijd in de Bijbel zichtbaar wordt, namelijk het eschatologische aspect (zie paragraaf 2.2.3). Ook, of beter gezegd, juist het Avondmaal heeft een eschatologische karakter. De maaltijd die Jezus houdt is een voorproefje op het Koninkrijk, op de Maaltijd met het Lam, zoals beschreven in Openbaring 19. Het woord ‘voorproefje’ laat zien dat het niet zomaar om een beeld van de toekomst gaat. Het is een deel van de toekomst (Chester, 2011). Jezus benadrukte dit eschatologische karakter van het Avondmaal door te zeggen: *‘Want Ik zeg u dat Ik daar zeker niet meer van zal eten, totdat het vervuld is in het Koninkrijk van God’* (Lukas 22:16) en *‘Want Ik zeg u dat Ik niet drinken zal van de vrucht van de wijnstok, totdat het Koninkrijk van God gekomen is’* (Lukas 22:18). Hij benadrukt dat dit de laatste keer is dat Hij van de Pesachmaaltijd eet en dat Hij, totdat de tijd van Zijn Heerlijkheid aangebroken is, geen wijn meer zal drinken. Opnieuw wordt de parallel met de Pesachmaaltijd zichtbaar: Voor de Joden was de maaltijd niet alleen een herinnering aan de bevrijding in het verleden, maar ook een vooruitblik naar de komende verlossing. Jezus maakt hiermee ook duidelijk dat Hij, op korte termijn, afscheid gaat nemen. “Net zoals de Israëlieten tijdens het eerste Pesach op het punt stonden Egypte te verlaten, zo staat Jezus op het punt dit leven te verlaten.” (Centrum voor Bijbelonderzoek, 2017). Tegelijkertijd is er ook een vooruitzicht. De Israëlieten zagen bij hun vertrek uit naar het beloofde land Kanaän. Jezus ziet uit naar het Koninkrijk van God. “Het Avondmaal is voor gelovigen niet een eindpunt, maar een rustpunt om verder te trekken in de verwachting van Jezus’ komst.” (Centrum voor Bijbelonderzoek, 2017).

2.5 PERSONEN IN BEELD

Zoals eerder benoemd is het Avondmaal een plek waar gemeenschap met elkaar en met Jezus plaatsvindt. In deze paragraaf wordt daarom gekeken naar de Gastheer van de maaltijd en de genodigden.

2.5.1 De Gastheer

Gastvrijheid is in de Joodse cultuur een belangrijke waarde, het is een uiting van liefde. De belangrijkste taak van een gastheer in de Bijbel was dan ook het tonen van die liefde. Dit werd allereerst zichtbaar in het nodigen van de gasten en daarnaast in het verzorgen van de gasten door hen te voorzien van water, om hun voeten te wassen en hen een maaltijd aan te bieden (Johannes 13:1-20). In Nieuwtestamentische gemeenten wordt benadrukt dat God de Gastheer van het Avondmaal is door gebruik te maken van de term ‘Maaltijd van de Heer’. Hiermee krijgt het Avondmaal een heilig karakter, want het laat zien dat God de gever is en de genodigden de ontvangers van Zijn gaven (Brink & Van der Kooi, 2013, p. 549).

2.5.2 De Genodigden

In Exodus 12 wordt zichtbaar dat God de hele Joodse gemeenschap (vers 47) opdracht geeft om de Pesachmaaltijd te vieren: *'Deze dag moet voor u een gedenkdag worden. U moet hem vieren als een feest voor de HEERE. U moet hem vieren als een eeuwige verordening, al uw generaties door'* (vers 14). Het volk moet voor deelname echter rein zijn (Numeri 9:3) en een vreemdeling (iemand die niet tot het Joodse volk behoorde) mocht niet deelnemen aan de Pesachmaaltijd, tenzij hij als slaaf gekocht en besneden was (Exodus 12:43-48). Het vieren van de Pesachmaaltijd was een gezinsmoment (Exodus 12:3-4), waarbij de kinderen de mogelijkheid kregen om vragen te stellen en uitleg te ontvangen over de gebeurtenis (Exodus 12:26-27). In paragraaf 2.3.1 is benadrukt dat de instelling van het Avondmaal een vervulling is van de Oudtestamentische Pesachmaaltijd. Gezien de verbondenheid van de eerste christenen met deze Joodse traditie is het niet onwaarschijnlijk dat het Avondmaal gevierd werd met het hele gezin, hoewel het Nieuwe Testament -met uitzondering van 1 Korinthe 11, waar beschreven wordt dat het Avondmaal gevierd wordt met de hele gemeente- daar beperkt inzicht in geeft. (Zie ook paragraaf 3.2.1) Uit Lukas 22 wordt duidelijk dat Jezus het Avondmaal vierde met Zijn twaalf apostelen (vers 14), waarbij Hij geen uitzondering maakt voor een van zijn discipelen.

2.6 CONCLUSIE

Een maaltijd in de Bijbel kent drie belangrijke aspecten. Het eerste aspect is de gemeenschap: in het houden van een maaltijd wordt de verbondenheid tussen mensen zichtbaar. Tegelijkertijd wordt ook de scheiding zichtbaar, maar in Jezus zien we dat genade een tweede aspect is van de maaltijd. Hij openbaart Zichzelf en Zijn missie door met iedereen te eten. Een derde aspect van de maaltijd is de eschatologische verwachting die zichtbaar wordt in het onderwijs van Jezus en de profeten: het houden van een maaltijd zal een onderdeel vormen van het Koninkrijk van God. Dit komt ook terug in het Avondmaal, dat Jezus ingesteld heeft. Hij gaf hiermee de Pesachmaaltijd een nieuwe betekenis en roept mensen op om het Avondmaal te vieren tot Zijn gedachtenis. Jezus laat in de instellingswoorden zien dat het brood symbool staat voor Zijn gebroken Lichaam en de wijn voor Zijn vergoten Bloed. Het Avondmaal is een bezegeling van dit Nieuwe Verbond en bestaat uit drie aspecten, namelijk (1) tot gedachtenis van Jezus, (2) als een verkondiging van Zijn dood, (3) totdat Hij komt. De belangrijkste positie aan deze maaltijd is voor de Gastheer, God zelf. Bij de Pesachmaaltijd in het Oude Testament nodigt God (onder bepaalde voorwaarden) de hele Joodse gemeenschap. Gezien de verbondenheid van de eerste christenen met deze Joodse traditie is het niet onwaarschijnlijk dat het Avondmaal gevierd werd met het hele gezin, hoewel het Nieuwe Testament daar beperkt inzicht in geeft.

3. HET AVONDMAAL – BIJBELS HISTORISCH

*'Is het Avondmaal zoals de Heiland het ingesteld heeft,
altijd duidelijk te herkennen in wat de kerk er later van gemaakt heeft?'*⁹

3.1 INLEIDING

In hoofdstuk twee zijn Bijbelse-theologische lijnen over het Avondmaal geschetst. In de kerkgeschiedenis zijn echter verschillende opvattingen ontstaan als het gaat om de visie op en de viering van het Avondmaal. In dit hoofdstuk worden deze -in hoofdlijnen- besproken, te beginnen bij de eerste gemeenten die beschreven worden in het Nieuwe Testament. De ontwikkeling wordt gevolgd tot in de Vroege Kerk, waar zichtbaar zal worden dat de kerk in het Oosten en de kerk in het Westen uit elkaar groeien. Er wordt kort ingezoomd op de ontwikkeling in de kerk van het Oosten, om vervolgens dieper in te gaan op de ontwikkeling in de kerk van het Westen. Tot slot worden een aantal wereldwijde ontwikkelingen benadrukt. Uit paragraaf 1.7 blijkt dat Cross Culture Nieuwegein een aantal concrete vragen wil beantwoorden gedurende haar proces. Daarom zal in dit hoofdstuk ook specifiek aandacht zijn voor de ontwikkeling met betrekking tot de toegang tot het Avondmaal, de frequentie en de vorm. Het doel van dit hoofdstuk is om zicht te krijgen op het ontstaan van de verschillende visies die we bij de bezoekers van Cross Culture Nieuwegein kunnen tegenkomen.

3.2 EERSTE EEUWEN

3.2.1 Eerste gemeenten in het Nieuwe Testament

In het Nieuwe Testament worden verschillende teksten aangereikt die laten zien welke plek de Avondmaalsviering in de gemeente had. Een vroegchristelijke eredienst, zo beschrijft Harinck (1997, p. 30) bestond uit drie delen: Het eerste deel was een viering die vormgegeven werd door met elkaar te bidden, te zingen, uit het Woord te lezen en een Woordverkondiging, zoals de eerste gemeente in Jeruzalem dagelijks in de tempel deed (Handelingen 2:46-47). Het tweede deel bestond uit een gemeenschappelijke maaltijd, de agapèmaaltijd. Dit was een liefdesmaaltijd, wat inhield dat de rijke gemeenteleden voor het voedsel zorgden, dat gezamenlijk gegeten werd. Tijdens deze maaltijd vielen maatschappelijke rangen en standen, zoals rijk en arm, slaaf of vrij man en jood of heiden, weg. Iedereen aan deze maaltijd werd gezien als een volwaardige broeder van Jezus Christus (zoals later beschreven wordt in Handelingen 15:9). Het was echter niet mogelijk om met zoveel mensen (meer dan 3000) een maaltijd te vieren in de tempel, daarom vond dit plaats in de verschillende huizen van rijkere gelovigen. Het laatste deel van de eredienst was de viering van het Avondmaal. Een geschrift uit de vroegchristelijke kerk, Didache, laat zien dat tijdens de viering van het Avondmaal gebruik gemaakt werd van een eenvoudige, kernachtige liturgie: er werd gebeden, gezongen en uit de Bijbel gelezen, waardoor gelovigen tijdens het Avondmaal herinnerd werden aan het lijden en sterven van Jezus (Van Willigen, 2014, p. 64).

In 1 Korinthe 11 gaat Paulus met een gemeente in gesprek over de liefdesmaaltijd. In deze gemeente konden de slaven niet altijd op tijd aanwezig zijn bij de maaltijd. Als zij eenmaal aankwamen bleek dat de overige aanwezigen het eten genuttigd hadden, wat betekende dat de

⁹ (Van 't Spijker (red), 1999, p. 67)

slaven alleen konden eten van (het weinige) wat zij zelf meegenomen hadden. Het principe van de liefdesmaaltijd werd totaal vergeten (Paauwe, 2014, p. 64). Daarna werd echter het Avondmaal gevierd waar alle aanwezigen hetzelfde brood aten en dezelfde wijn dronken. Dat terwijl er geen sprake was van een waarachtige eenheid en daar gaat Paulus tegenin in 1 Korinthe 11:29 *‘Want wie op onwaardige wijze eet en drinkt, die eet en drinkt zichzelf een oordeel, omdat hij het lichaam van de Heere niet onderscheidt’*. Het Griekse woord dat gebruikt wordt voor ‘onwaardig’ is grammaticaal gezien een bijwoord (Centrum voor Bijbelonderzoek, 2017). Het wordt echter vaak uitgelegd als een bijvoeglijk naamwoord, maar Paulus stelt hier niet dat er mensen zijn die onwaardig zijn om het Avondmaal te vieren. Hij waarschuwt echter tegen een onwaardige manier van vieren.

3.2.2 De Vroege Kerk

In de Vroege Kerk trad langzaam een verschuiving op. Zo werd de doop een noodzakelijke stap om toegelaten te kunnen worden tot het Avondmaal. Een persoon bereidde zich in een bepaalde periode (van twee of drie jaar) voor op de doop. Deze periode werd het catechumaat genoemd en vond vanaf de tweede eeuw plaats (Van Willigen, 2014, p. 56). De reden voor deze voorbereiding was dat de persoon inzicht verkreeg in de christelijke leer. De doop en het Avondmaal waren nauw met elkaar verbonden en “de oproep tot de doop is automatisch ook een oproep tot het Avondmaal” (Van Willigen, 2014, p. 82). In deze periode was het voor een catechumeen dan ook niet toegestaan om aanwezig te zijn bij de viering van het Avondmaal. Het Avondmaal bleef een onderdeel van de eredienst, maar kreeg langzamerhand een bijzonder karakter, dat verborgen moest blijven voor niet-christenen: het werd een mysterie en werd dan ook vaak in een aparte ruimte van het kerkgebouw gevierd (Van Beelen, 2000, p. 23). Inhoudelijk lag de nadruk van het Avondmaal in de Vroege Kerk met name op de gedachte aan het offer van Jezus. Een belangrijke tekst hiervoor was 1 Korinthe 5:7 *‘Verwijder dan het oude zuurdeeg, opdat u een nieuw deeg zult zijn. U bent immers ongezuurd, want ook ons Paaslam is voor ons geslacht: Christus’*. Vaak werd verwezen naar Pesach, zoals beschreven in Leviticus 16. Daarnaast werd er een beroep gedaan op 2 Korinthe 5:17-21 en Romeinen 5:8-11, waar het offerende karakter van de dood van Jezus benadrukt wordt (Van Willigen, 2014, p. 73). Ook Ignatius van Antiochië (+/-40 tot 117 na Chr.) benadrukte de eucharistie als offer. De term ‘eucharistie’ komt van het Griekse woord voor ‘dankzegging’ en werd met name gebruikt in de oosterse orthodoxe kerken, maar is ook een gebruikelijke term voor katholieke gelovigen in het westen (McGrath, 2000, p. 334). Ignatius heeft het Avondmaal ‘het geneesmiddel van het eeuwige leven’ genoemd, want “door het Avondmaal hebben we deel aan het leven van de levende God die in Jezus in de wereld gekomen is” (Van de Beek, 1988). Steeds vaker kwam de gedachte op dat er werkelijk iets met het brood en met de wijn gebeurde: het werd het Lichaam van Christus. De eucharistie heeft een grotere, maar tegelijkertijd ook meer afgezonderde plek gekregen binnen de samenkomsten van de Vroege Kerk, wat ook blijkt uit de overleveringen van Justinus de Martelaar (+/- 100 tot 165 na Chr.). Doordat er steeds vaker een parallel getrokken werd tussen de incarnatie van Jezus en de verandering van brood en wijn -in het Lichaam en Bloed van Jezus- kwam er meer en meer een “heilige schroom voor het mysterie van de eucharistie, want daar is in de tekenen de hemelse werkelijkheid aanwezig” (Van 't Spijker (red), 1999, p. 77). Over de vraag of kinderen in deze tijd deel mochten nemen aan het Avondmaal zijn weinig gegevens bekend. Cyprianus, de bisschop van Carthago, schrijft rond het jaar 250 dat

kinderen die gedoopt waren deel mochten nemen aan het Avondmaal (Zegwaard, 2006, p. 22). Pas bij Augustinus, rond het jaar 380 is de gewoonte ontstaan dat kinderen en zuigelingen na hun doop brood en wijn kregen. Deze gewoonte wordt in hedendaagse Oosters Orthodoxe Kerken nog toegepast (Zegwaard, 2003, p. 25).

3.3 ONTWIKKELING IN HET OOSTEN

Ondertussen zijn de kerk in het Oosten en de kerk in het Westen (die vanuit Rome bestuurd werd) uit elkaar gegroeid, zowel qua theologie als qua vormgeving van het Avondmaal. Bij beide was het Avondmaal als een mysterie gaan functioneren, maar in het Oosten was het voldoende als de gevolmachtigde priester de instellingwoorden uitsprak, terwijl in het Westen de Heilige Geest aangeroepen moest worden voordat er een verandering van het brood en de wijn plaatsvond (Van 't Spijker (red), 1999, p. 79). Beide kerken hebben, gebaseerd op de Didache, een eigen liturgie ontwikkeld. In het Oosten was daarin veel aandacht voor lofzangen en hymnes, terwijl deze in het Westen een kleine plek kregen. Daarentegen werd het Avondmaal in het Westen wekelijks gevierd, terwijl in het Oosten de frequentie van de viering verminderde. Ook qua uiterlijke vormgeving gingen de kerken steeds meer uit elkaar. Zo bleef de kerk in het Oosten gebruik maken van gezuurd brood, terwijl de kerk in het Westen in de negende eeuw overging op het gebruik van brood dat gemaakt werd met ongezuurd meel (Van Willigen, 2014, pp. 64-65). Naast het verschil in de leer en de vormgeving tussen de kerken, kwam het grootste onderscheid te liggen in de ritus en in de spiritualiteit. In het Oosten vond steeds meer een “symbolisch-dramatische voorstelling van de weg van Christus” plaats (Van 't Spijker (red), 1999, p. 79). De eucharistie werd een ceremonie, met wierook en liturgische gewaden, dat zich afspeelde voor de ogen van de gemeente, die er tegelijkertijd maar een deel van kon meemaken, omdat het grootste gedeelte van de ceremonie zich afspeelde achter een heilige ruimte. Dit heeft ervoor gezorgd dat het meevieren van de liturgie en het deelnemen aan de communie gescheiden werden (Van 't Spijker (red), 1999, p. 79).

3.5 ONTWIKKELING IN HET WESTEN

3.5.1 Verschuivingen

In het Westen ging men weer terug naar de gedachte van het Avondmaal als ‘een offer’: de priester handelde in plaats van Christus en bracht in de kerk aan God de Vader een waar en volkomen offer. De leer van de transfiguratie kwam centraal te staan. Ambrosius (337-397 na Chr.) verwoordde deze leer als volgt: “Wij verkondigen de dood van de Heeren, zo dikwijls als wij de sacramenten ontvangen die door het mysterie van het heilige gebed in het vlees en bloed van Christus worden veranderd” (Van 't Spijker (red), 1999, p. 83). Opvallend is de visie van de bekende kerkvader en bisschop Augustinus (354-430 na Chr.). In zijn opvattingen is het realisme steeds meer verzwakt. Hij stelde dat het brood en de wijn als Lichaam en Bloed van Jezus geestelijk gezien moesten worden: “Men moet het zichtbaar vieren, maar geestelijk opvatten.” (Van Willigen, 2014, p. 85). Uit verschillende toespraken, die bewaard gebleven zijn, blijkt dat hij het Avondmaal als een geestelijke opbouw van de (gedoopte) gelovige zag. Er lag veel nadruk op de eenheid in Christus en de eenheid van de kerk (Van Willigen, 2014, p. 90). Ondertussen begon in het Westen de benaming ‘ mis’ de Oosterse benaming ‘eucharistie’ te verdringen. Het woord ‘mis’ komt van de Latijnse

woorden die aan het einde van de eredienst gebruikt werden om de mensen uit te zenden en is daarmee voornamelijk een Rooms-Katholieke woordkeus (McGrath, 2000, p. 333).

3.5.1 Rooms Katholieke Kerk

In de loop van de Middeleeuwen kwam de transsubstantiatieleer op. De gedachte achter deze leer was dat het brood en de wijn tijdens de viering van het Avondmaal overgegaan zijn in een andere substantie: ze worden werkelijk het lichaam en het bloed van Christus. Deze leer zorgde ervoor dat het mystieke aspect, wat we eerder bespraken, versterkt werd. Tegelijk met de opkomst van de transsubstantiatieleer nam de deelname aan het Avondmaal af. Dit had, naast dat het Avondmaal nu als nog heiliger ervaren werd, te maken met de rol van de priester. De priester werd namelijk steeds meer gezien als een middelaar, die tussen God en de mensen in stond en de enige was die het brood veranderen kon in het lichaam van de Heere (Van Beelen, 2000, p. 26). Paus Gregorius (600 na Chr.) introduceerde een nieuwe opvatting over het Avondmaal: hij zag het Avondmaal als een herhaling van het offer van Christus, niet alleen voor degenen die deelnamen aan het Avondmaal, maar ook voor de zielen die al in het vagevuur waren. Samen met bekende kerkvaders heeft hij veel erfgoed van de Vroege Kerk doorgegeven in de Vroege Middeleeuwen, maar de ontwikkeling van het Avondmaal werd voornamelijk gekenmerkt door strijd (Van 't Spijker (red), 1999, p. 91). In 1215 werd de transsubstantiatieleer als dogma vastgesteld en daarmee leek de Rooms Katholieke Kerk het laatste woord te hebben. Toch kwamen er tegengeluiden op uit de hoek van de hervormers en dat brengt ons bij de tijd van de Reformatie.

3.5.2 Reformatie

Tegengeluid

Tijdens de Reformatie werd de transsubstantiatieleer van de Rooms Katholieke Kerk hard bestreden. Luther introduceerde de consubstantiatieleer: een leer die benadrukte dat het brood en de wijn niet veranderden in het lichaam en bloed van Jezus, maar dat achter het zichtbare brood en de zichtbare wijn op een onzichtbare manier het lichaam en bloed van Jezus verborgen is, wat zichtbaar wordt door Gods Woord (Van Beelen, 2000, p. 30). Zwingli ging met name in tegen een ander aspect van de Rooms Katholieke kerk en leerde dat het Avondmaal nooit in de plaats van het offer van Jezus op Golgotha mocht komen te staan. Hij zag het Avondmaal niet als een herhaling, maar als een gedenken van het offer van Jezus (Van Beelen, 2000, p. 32). Calvijn benadrukte dat het Avondmaal naast een verwijzing ook een zegel is dat laat zien wat God beloofd heeft. Hij vond dat de ‘toneelachtige ceremoniën’ achterwege gelaten moesten worden en dat het Avondmaal zo bediend moest worden dat het met regelmaat in de kerk gevierd kan worden (Van 't Spijker (red), 1999, p. 190). Door de reformatoren kwam de nadruk te liggen op het gemeenschappelijk vieren van het Avondmaal met alle gelovigen. Hierdoor werd het Avondmaal, in tegenstelling tot bij de mysterieuze transsubstantiatieleer, weer in het midden van de gemeente geplaatst. Calvijn liet dan ook kinderen vanaf tien jaar toe aan het avondmaal, nadat ze belijdenis van het geloof hadden afgelegd, omdat zij tot de gemeente behoren (Digibron, 2008). Maar ondanks dat het Avondmaal bij de Reformatoren een plek kreeg *in* de gemeente, waardoor alle gelovigen deel konden nemen aan het Avondmaal, bleef er een soort ‘Middeleeuwse huiver’, wat duidelijk zichtbaar werd in de Protestantse kerken. Tijdens de Reformatie werd de term ‘Heilig

Avondmaal' of 'Avondmaal' een gangbare term voor laatste Maaltijd van Jezus en Zijn leerlingen (McGrath, 2000, p. 333).

Nadere Reformatie

Het geloof in de tijd na de Reformatie kan beschreven worden met woorden als 'onzeker' en 'zwak'. Voor de viering van het Avondmaal betekende dit dat zij haar Bijbelse reformatorische plaats in de gemeente aan het kwijtraken was. Aan de ene kant zorgde de geloofsonzekerheid er voor dat mensen van het Avondmaal wegbleven en aan de andere kant hadden mensen die aan het Avondmaal gingen weinig tot geen kennis over het heil, omdat ze met een bepaalde vanzelfsprekendheid kwamen. Er waren onderling nog steeds theologische verschillen over het Avondmaal, maar het waren geen brandende vragen meer. De vragen die nu gesteld werden hadden veel meer te maken met de praktijk van het Avondmaal. Door de tijd van de Verlichting kwam er namelijk meer accent te liggen op de geloofsbeleving van de individuele gelovige, die zichzelf moest onderzoeken als voorbereiding op de viering van het Avondmaal (Van 't Spijker (red), 1999, p. 255). Alle nadruk lag op het zelfonderzoek, omdat er een groot gevaar bestond dat mensen op basis van verkeerde kennis deelnamen aan het Avondmaal. De viering van het Avondmaal werd dus beheerst door de vraag of iemand wel bekeerd was. Het openbare karakter van het Avondmaal betekende namelijk niet dat alle kerkgangers konden deelnemen. "Voor de toegang tot het Avondmaal is in de gereformeerde traditie belijdend lidmaatschap vereist." (van der Velden, Van de Aa, & de Bie jr., 2000, p. 59). Toch kwamen er in de achttiende eeuw ook andere geluiden op. Zo werd de vraag gesteld, naar aanleiding van de discussie of Judas als onbekeerde deelgenomen had aan de maaltijd, of het Avondmaal ook kon dienen om tot bekering te brengen (Van 't Spijker (red), 1999, p. 272).

Liturgische beweging

In de negentiende eeuw lijkt de viering van het Avondmaal in de gereformeerde traditie weinig waarde te hebben ten opzichte van de eeuwen daarvoor. Een oorzaak hiervoor was de opkomst van de moderne theologie waar de betekenis van de dood van Jezus ontkracht werd. Het gevolg daarvan was dat ook de Avondmaalsviering geen betekenis meer had en grotendeels verdween uit de diensten (Van 't Spijker (red), 1999, p. 326). Daarnaast heerste er een modern levensgevoel, waarbij het intellectualisme ging overheersen. Hierdoor werd het mystieke element van het Avondmaal niet meer gewaardeerd en werd het Avondmaal alleen nog maar gezien als een traditionele kerkelijke handeling. Avondmaalsmijding bleef een veel voorkomend verschijnsel (Van 't Spijker (red), 1999, p. 328). Toch kwamen zowel in de Rooms Katholieke Kerk, als in de Nederlands Hervormde Kerk en in de orthodoxe kerken nieuwe bewegingen op, die *Liturgische beweging* genoemd werden. Een van de belangrijkste punten van deze beweging was dat "de eredienst een liturgisch-sacramenteel gebeuren is". Hierdoor kwam de bediening van het sacrament op gelijk niveau te staan met de prediking van het Woord (Van 't Spijker (red), 1999, p. 335). Door deze opvatting kwamen de protestantse traditie en de Rooms Katholieke Kerk dichter tot elkaar, hoewel een totale eenheid niet mogelijk was door blijvende theologisch verschillen (Van 't Spijker (red), 1999, p. 350).

3.6 OVERIGE WERELDWIJDE ONTWIKKELINGEN

3.6.1 Pinkstertheologie

Aan het begin van de twintigste eeuw is ook de pinksterbeweging ontstaan. Naast de Rooms Katholieke Kerk is deze beweging de grootste christelijke stroming. Kenmerkend voor deze beweging is haar wereldwijde verspreiding in Afrika, Azië en Latijns-Amerika. In tegenstelling tot de Rooms Katholieke Kerk sluit de pinkstertheologie zich, als het gaat om de viering van het Avondmaal, voornamelijk aan bij de opvattingen van Zwingli (zie paragraaf 3.5.2) (Laan, sd). De nadruk op de werking van de Heilige Geest en nadruk op de persoonlijke geloofsbeleving van de individuele gelovige vinden hun doorwerking in de viering van het Avondmaal. Zo wordt het Avondmaal gezien als een plek waar de Heilige Geest ontvangen wordt en als een plaats voor genezing. Deelname aan het Avondmaal gebeurt na zelfonderzoek, wat aansluit bij de ervaringsgerichtheid van de pinksterbeweging (Zegwaart, 2003).

3.6.2 Afrikaanse theologie

De viering van het Avondmaal heeft in Afrikaanse landen veel connecties met de cultuur. Een maaltijd wordt in de Afrikaanse cultuur namelijk gezien als een symbool van vriendschap, liefde en eenheid. Deze kenmerken komen ook terug in de viering van het Avondmaal, waar de nadruk wordt gelegd op het Verbond met Jezus en met elkaar (Kustenbauder, 2005). Een artikel dat Kustenbauder schreef laat ons zien dat veel Afrikaanse tradities zich inhoudelijk aansluiten bij de transsubstantiatieleer van de Rooms Katholieke Kerk. De werkelijke aanwezigheid van God vindt echter alleen plaats als iedereen deelneemt aan het Avondmaal. In tegenstelling tot in de Pinkstertheologie (die zich ook in Afrikaanse kerken bevindt, zoals we zagen in paragraaf 2.5.2) ligt de nadruk tijdens het Avondmaal niet op de individuele gelovige, maar op het geloof van de gehele gemeenschap. Dit betekent dat ook de zonden vanuit een collectief perspectief benadert worden. “De kracht van Jezus’ aanwezigheid in het Avondmaal zorgt voor vergeving en heling voor de hele gemeenschap.” (Kustenbauder, 2005).

3.7 CONCLUSIE

Het Avondmaal vormde een belangrijk onderdeel in de erediensten van de eerste gemeenten. Aansluitend op de liefdesmaaltijd werd het, met de hele gemeente, Avondmaal gevierd, waarbij -in Jezus- alle verschillen tussen de aanwezigen wegvielen. In de Vroege Kerk treedt echter een verschuiving op: het Avondmaal is een mysterie geworden en de toelatingseis is de doop. De kerk in het Oosten en de kerk in het Westen zijn uit elkaar gegroeid qua theologie en qua vormgeving. In het Oosten groeit het mysterie en wordt de eucharistie een ceremonie die deels verborgen wordt voor de gemeente, waardoor het meevieren van de liturgie en het deelnemen aan de communie gescheiden werden. In het Westen komt opnieuw de aandacht te liggen op het offerende karakter, hoewel er ook tegengeluiden opkomen. In eerste instantie lijkt de Rooms Katholieke Kerk met haar transsubstantiatieleer de strijd om het Avondmaal te winnen, maar de Reformatoren staan op en strijden tegen verschillende delen van de leer van de Rooms Katholieke Kerk. Zij proberen daarmee om het Avondmaal weer in het midden van de gemeente te plaatsen. Toch blijft de Middeleeuwse huivering staan en neemt de deelname aan het Avondmaal niet toe. In de tijd die volgde kwam de nadruk te liggen op het zelfonderzoek. Ook dit zorgde voor schroom om deel te nemen aan het Avondmaal. Door de

opkomst van de moderne theologie en het intellectualisme leek de viering van het Avondmaal weinig waarde te hebben. De liturgische beweging zorgde er echter voor dat het Woord en de sacramenten in de eredienst weer op een gelijk niveau kwamen te staan. Naast deze ontwikkelingen in de gereformeerde traditie komt in andere werelddelen de pinkstertheologie opkomen, waarbij de nadruk ligt op het individuele geloof en de werking van de Heilige Geest in het Avondmaal. In Afrikaanse kerken wordt, naast deze pinkstertheologie, een theologie zichtbaar, die verbonden is met de cultuur, waarbij de nadruk wordt gelegd op de gemeenschappelijke viering en deelname aan het Avondmaal.

4. DE PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND

*‘Viering, bezinning op de betekenis en beleving van het Avondmaal horen tot de kern van het Protestantse kerkzijn’.*¹⁰

4.1 INLEIDING

In het vorige hoofdstuk zijn de verschillende ontwikkelingen met betrekking tot de theologie op en de vormgeving van het Avondmaal in hoofdlijnen beschreven. Vanuit deze lijn wordt in dit hoofdstuk de visie van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) op het Avondmaal weergegeven en bekeken hoe deze zichtbaar wordt in de plaatselijke gemeente Hervormd Vreeswijk. Zoals eerder beschreven is Cross Culture Nieuwegein namelijk verbonden met deze gemeente en zal zij verantwoording af moeten leggen van de (theologische) keuzes die zij gedurende het proces maakt. Het is daarom noodzakelijk om de visie van de moedergemeente in kaart te brengen en er achter te komen welke kaders de Protestantse Kerk in Nederland biedt aan haar pioniersplekken, als het gaat om het vormgeven van een Avondmaalsviering.

4.2 PROTESTANTSE KERK IN NEDERLAND

4.2.1 Visie op het Avondmaal

De scribe van de Protestantse Kerk in Nederland heeft naar aanleiding van de synodevergadering, van november 2016, een aanbiedingsbrief geschreven waarin beschreven staat dat “de synode het gesprek over het Avondmaal urgent vindt” want “in een tijd waarin minder vertrouwdheid is met de christelijke traditie en met waar het in de kerk om gaat is concentratie op de gemeenschap met Christus en elkaar van groot belang.” (De Reuver, 2016). Naar aanleiding daarvan heeft Prof. Dr. J. Muis een notitie geschreven over de oorsprong, de betekenis en de theologische waarde van het Avondmaal in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Uit deze notitie blijkt dat het Avondmaal gezien wordt als een belangrijke maaltijd waar Jezus de Gastheer van is. Elke keer als de gemeente het Avondmaal viert dan ontvangt zij het brood en de wijn en gedenkt zij hoe Jezus op aarde heeft geleefd en hoe Hij Zijn leven heeft gegeven voor hen. In het vieren van deze maaltijd wordt de verbinding gezien met de Pesachmaaltijd, waarin Gods volk de bevrijding uit de dood en de slavernij van Egypte gedenkt en viert (Muis, 2016, p. 4). “Wanneer wij als gelovigen de maaltijd van de Heer vieren, verbindt de Heilige Geest ons leven met Jezus Christus, die is gestorven, die leeft en die komt. In deze gemeenschap met Jezus Christus worden onze relaties met God, met elkaar en met de mensen om ons heen tot in de wortel vernieuwd”. (Muis, 2016, p. 3) Daarnaast verwacht de gemeente, tijdens deze maaltijd, het Koninkrijk van God dat Jezus heeft aangekondigd (Muis, 2016, p. 2). Hiermee sluit de visie van Protestantse Kerk in Nederland (PKN) aan bij de Bijbelse theologische lijnen zoals geschetst in paragraaf 2.2 en 2.4.¹¹ De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) volgt de lijn die ontstaan is in de Vroege Kerk, door de toegang tot het Avondmaal te verbinden aan de doop (zie paragraaf 3.2.2). In de viering van het Avondmaal wordt niet alleen de bevrijding die Jezus gebracht heeft voor ogen gesteld, maar ook “het kwaad van hen die Zijn leven genomen hebben, kwaad

¹⁰ (Protestantse Kerk in Nederland, 2016)

¹¹ Hierbij dient opgemerkt te worden dat er mogelijk een verschil is in definitiegebruik van het begrip ‘gemeente’. De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) spreekt namelijk over ‘Zijn gemeente, hen die gedoopt zijn’ (Muis, 2016, p.7), terwijl in paragraaf 3.2.1 naar alle waarschijnlijkheid met ‘de gemeente’ als alle aanwezigen het Avondmaal gevierd werd. Dit valt echter buiten grenzen van dit onderzoek.

waar ook Zijn eigen volgelingen deel aan hebben” (Muis, 2016, p. 4). Gelovigen die de maaltijd vieren beseffen en erkennen dat zij actief deelhebben aan het kwaad dat in de wereld gebeurt en dat de wortel van deze zonde de afwending is van God en de naaste door een gerichtheid op zichzelf. Deze visie sluit aan bij de tijd van de Nadere Reformatie waar de nadruk op het zelfonderzoek kwam te liggen, zoals beschreven in paragraaf 3.5.2.

4.2.2 Kerkorde

De kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland heeft haar visie op het Avondmaal opgedeeld in vier onderdelen:

1. “Het Heilige Avondmaal wordt door de gemeente gevierd en door een predikant bediend, met gebruikmaking van een van de orden uit het dienstboek van de kerk.
2. Tot de maaltijd van de Heer zijn genodigd, zij die Jezus Christus belijden en instemmen met de lofprijzing en door geloofsonderricht tot dit geheimenis zijn toegeleid.
3. De kerkenraad bepaalt na beraad in de gemeente op welke wijze de leden op de deelname aan het Heilig Avondmaal worden voorbereid en tevens of de leden alleen na openbare geloofsbelijdenis aan de maaltijd kunnen deelnemen.
4. De maaltijd van de Heer wordt gevierd onder verantwoordelijkheid van de kerkenraad, met in achtneming van de richtlijnen die de kerk daarvoor stelt.” (Protestantse Kerk in Nederland, 2016).¹²

4.3 HERVORMD VREESWIJK

De Protestantse Kerk in Nederland geeft plaatselijke gemeenten de ruimte om in een aantal zaken vanuit hun eigen identiteit keuzes te maken. Op de website van Hervormd Vreeswijk vinden we een document waarin deze eigen keuzes vastgelegd zijn. Over het vieren van het Avondmaal vinden we daarin de volgende punten:

1. “Het Heilig Avondmaal wordt op vijf zondagen per jaar gevierd. De kerkenraad bepaalt in welke diensten de vieringen plaatsvinden.
2. Op de zondag voorafgaand aan een eredienst van de gemeente, waarin het Heilig Avondmaal wordt gevierd, wordt een dienst van voorbereiding gehouden, met gebruikmaking van een daartoe bestemde orde van dienst.
3. Tot de deelname aan het Avondmaal worden alleen belijdende leden toegelaten.” (Vreeswijk, 2005, p. 5).

In het beleidsplan, dat de gemeente in 2015 opgesteld heeft, is geen concrete visie op het Avondmaal beschreven. Toch zien we dat ook binnen Hervormd Vreeswijk nagedacht wordt over de vormgeving, frequentie en inhoud van de viering van het Avondmaal.¹³ Dit komt met name tot uiting in bezinningsavonden van de kerkenraad en een gemeenteavond. De aanleiding voor deze avonden waren verschillende vragen en gedachten die gemeenteleden bij de kerkenraad neergelegd hadden. Het verlangen achter het traject, waarin de gemeente zich bevindt is dat “het Heilig Avondmaal meer geïntegreerd zal worden, zowel in het geloofsleven als in het gemeenteleven” (Commissie Bezinning, 2018, p. 1).

¹² Een uitgebreide beschrijving over het Avondmaal in het artikel *Kerkorde en Ordinanties (actuele versie – mei 2018)*. Zie: <https://www.protestantsekerk.nl/actief-in-de-kerk/kerkorde/kerkorde-en-ordinanties>

¹³ Vanwege privacy overwegingen van Hervormd Vreeswijk kunnen er geen concrete vragen en uitdagingen in dit rapport worden weergegeven.

4.4 KADERS VOOR PIONIERSPLEKKEN

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) zijn in de afgelopen jaren verschillende pioniersplekken ontstaan. In de pioniersplekken waar niet-predikanten het voortouw hebben komt de vraag naar de bediening van de sacramenten op, naar aanleiding van punt één uit de kerkorde (zie paragraaf 4.2.2). De Protestantse Kerk in Nederland heeft daarom het volgende besloten: “Vanwege de bijzondere missionaire situatie van pioniersplekken heeft de generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland in april 2014 besloten dat er óók voor pioniers ruimte is om te dopen en om avondmaal te vieren. (...) De basis hiervoor is de ordinantie 2 artikel 18 uit de kerkorde”. (Landelijk projectteam pionieren, 2015) Om van deze ruimte gebruik te maken is er een procedure opgesteld die een pionier moet doorlopen om bevoegdheid voor de bediening van het Avondmaal te ontvangen:

1. Nagaan lidmaatschap pionier
2. Kerkenraad schrijft een verzoek
3. Begeleidende organisatie geeft advies
4. Begeleidende organisatie zoekt supervisor
5. Commissie voor geschiktheidsbeoordeling geeft een advies
6. Regionaal college voor visitatie geeft advies
7. Breed moderamen van de classis neemt een besluit
8. Aanvullende training voor de pionier
9. Pionier wordt bevestigd als ouderling of diaken

De inhoudelijke toerusting vindt plaats tijdens de aanvullende training (onderdeel 8). Verschillende pioniers, die zich bevinden in het traject voor de aanvraag van de sacramentsbevoegdheden, komen daar bij elkaar om het gesprek over de theologie en de traditie van de sacramenten aan te gaan: “Aan de ene kant wil ik ze heel graag de rijkdom van de traditie en de theologische doordenking van de sacramenten meegeven. Aan de andere kant probeer ik ook heel sterk terug te gaan naar de Bijbelteksten, naar de eerste gemeente. Wat betekenen Avondmaal en doop in de Bijbel en wat betekent dat voor nu?” (Velde, 2018, p. R9).¹⁴ Tijdens dit gesprek worden de grenzen van de Protestantse Kerk in Nederland aangehouden. Als het gaat om het vieren van het Avondmaal binnen de kaders van de Protestantse Kerk in Nederland dan moeten de instellingswoorden klinken, dan vindt de sacramentsbediening plaats door iemand die sacramentsbevoegd is en dan wordt er gebruik gemaakt van brood en wijn (Velde, 2018, p. R11). Uit de kerkorde (ordinantie 2.18) blijkt dat de pioniersplek uiteindelijk onder jurisdictie van de lokale gemeente staat, wat inhoudt dat de moedergemeente bepaalt binnen welke (overige) kaders de pioniersplek haar Avondmaalsviering moet vormgeven. Hiervoor moeten de afspraken die gemaakt zijn in het werkplan aangehouden worden (Velde, 2018, p. R13). In het geval van Cross Culture Nieuwegein staat, in het werkplan voor het kerkelijke jaar van 2017/2018, het volgende over de sacramenten: “Visievorming met het team over sacramenten: met name het nadenken over de viering van het Avondmaal blijft een belangrijk gegeven in het komende jaar. Hierin zien

¹⁴ In bijlage 2 vindt u het getranscribeerde interview met Anneke van der Velde

we een belangrijke taak voor het nieuw te vormen team weggelegd” (Dis, 2017, p. 2). Binnen deze kaders kan de pioniersplek met een voorstel naar de moedergemeente komen.

4.5 CONCLUSIE

De Protestantse Kerk in Nederland staat met haar visie op het Avondmaal in lijn met de Bijbelse theologische lijnen, zoals geschetst in hoofdstuk 2. Zij zien Jezus als Gastheer van de maaltijd waarin met alle gedoopte gelovigen de bevrijding uit de macht van de zonden (door Jezus’ dood) gedenken en waarin gemeenschap met Hem en met elkaar plaatsvindt en uitgezien wordt naar het Koninkrijk van God. In haar visie worden verschillende keuzes (zoals de doop en belijdenis als toelating) gemaakt, die terug te voeren zijn op de ontwikkelingen, zoals beschreven in paragraaf 3.2 en 3.5. De visie is vastgelegd in de kerkorde, maar biedt plaatselijke gemeenten de ruimte om keuzes te maken op basis van hun eigen identiteit. Zo heeft Hervormd Vreeswijk gekozen om het Avondmaal, voorafgegaan door een voorbereidingsdienst, vijf keer per jaar te vieren met belijdende leden. Zij bevindt zich echter op dit moment in een bezinningsproces om het Avondmaal opnieuw vorm te geven naar haar eigen identiteit. Hierbij heeft zij rekening te houden met drie kaders: de instellingswoorden moeten klinken, er moet gebruik gemaakt worden van brood en wijn en het Avondmaal moet bediend worden door iemand die sacramentsbevoegd is. Door de opkomst van pioniersplekken heeft de Protestantse Kerk in Nederland in haar kerkorde ruimte gemaakt voor niet-predikanten om een sacramentsbevoegdheid te verkrijgen. Ook zij krijgen ruimte om een Avondmaalsviering vorm te geven naar hun eigen identiteit. Pioniersplekken vallen echter kerkordelijk gezien onder jurisdictie van de plaatselijke gemeente en moeten zich houden aan de (toegevoegde) kaders die vastgesteld zijn in het werkplan dat tussen beide is opgesteld. Voor Cross Culture Nieuwegein betekent dit dat zij moet voldoen aan de afspraak om in haar team een jaar visie te vormen op het Avondmaal, in combinatie met het vormen van een nieuw team.

5. DE PIONIERSPLEKKEN

‘Voor iedereen die in gesprek is met God is het Avondmaal een mooie manier om dat te kunnen doen’¹⁵

5.1 INLEIDING

Het vorige hoofdstuk laat zien welke kaders de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) stelt aan pioniersplekken om te komen tot een Avondmaalsviering. Daarom wordt in dit hoofdstuk gekeken welk proces de pioniersplekken doorlopen hebben: Welke vragen en uitdagingen kwamen zij tegen? Welke keuzes hebben zij gemaakt en hoe kijken zij hierop terug? Het doel hiervan is om vanuit deze ervaringen Cross Culture Nieuwegein handvaten te bieden voor haar proces om te komen tot een Avondmaalsviering. Hiervoor zijn vier pioniersplekken geïnterviewd¹⁶ en bezocht: De Bron (Rotterdam, Fred Kappinga), De Brug (Huizen, Jan Verkerk), ICF Gouda (Gouda, Betty Langeler) en Geloven in Spangen (Rotterdam, Nico van Splunter).

5.2 ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Ter voorbereiding op de ontmoetingen met de pioniers zijn half-gestructureerde interviews opgesteld. Dit betekent dat er verschillende onderwerpen en vragen zijn vastgesteld, maar dat er gedurende het gesprek ruimte is voor de inbreng van de pioniers (Verhoeven, 2011, p. 150). De interviews zijn opgebouwd aan de hand van vier thema’s die te maken hebben met de opbouw van het proces. Bij deze thema’s zijn een vragen geformuleerd die gebaseerd zijn op het contextonderzoek en de literatuurstudie uit hoofdstuk 1 t/m 4:

1. Context: Op basis van het contextonderzoek uit hoofdstuk 1 is besloten om de pioniers allereerst te bevragen op het ontstaan, de missie, het leiderschap en de ontwikkeling van de pioniersplek om zo de context te schetsen, waarin het proces om te komen tot een Avondmaalsviering ontstaan is te schetsen.
2. Inhoud: Op basis van de literatuurstudie uit hoofdstuk 2 en 3 kwam de vraag op voor welke theologische keuzes de pioniersplekken gestaan hebben en hoe zij deze keuzes gemaakt hebben. Welke stappen hebben zij genomen en hoe hebben zij gedurende dat proces de bezoekers van de pioniersplek betrokken en recht gedaan aan de diversiteit van hun tradities? Vanuit de literatuurstudie in hoofdstuk 4 kwamen vragen op over de moedergemeente: welke rol heeft zij gespeeld in het proces en welke ruimte heeft zij de pioniersplekken geboden gedurende dit proces? Maar ook breder: welke plek heeft de visie van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) gehad gedurende het proces en hoe heeft de landelijke/plaatselijke gemeente de pioniersplek begeleidt gedurende het proces?
3. Uitkomsten: Dit onderdeel van het interview bevatte zowel inhoudelijke als praktische vragen over de (theologische) keuzes die de pioniersplekken uiteindelijk gemaakt hebben en de manier waarop dat gegaan is.
4. Waardering: Aangezien pioniersplekken zich in een ontwikkeling bevinden (zoals ook bleek uit hoofdstuk 1) is het ook goed om terug te blikken en er achter te komen hoe de

¹⁵ (Langeler, 2018, p. R21)

¹⁶ In bijlage 2 vindt u de getranscribeerde interviews met Fred Kappinga, Jan Verkerk, Betty Langeler en Nico van Splunter

pioniersplekken het proces gewaardeerd hebben en hoe zij kijken naar de uitkomsten van het proces.¹⁷

5.3 PIONIERSPLEK DE BRON – FRED KAPPINGA

5.3.1 Context

De Bron is een multiculturele pioniersplek in Rotterdam. Zij is twintig jaar geleden begonnen als wijkgebouw van de Hervormde wijkgemeente De Samaritaan. Vanaf het moment dat de Hervormde wijkgemeente het wijkgebouw heeft geopend, heeft zij haar deuren opengezet voor de wijkbewoners. Vanuit de eerste wijkactiviteiten is het uitgegroeid tot een pioniersplek die bestaat uit een sociale plek waar mensen iedere dag binnen kunnen komen en een geloofsgemeenschap die om de week op zondag samenkomt en doordeweeks gebed- en bijbelstudiemomenten houdt. Het motto van de pioniersplek is “iedereen is welkom en meedoen is gratis”(Kappinga, 2018, p. R1). Dit staat dan ook boven de deur van het wijkgebouw. Hiermee probeert de pioniersplek drempels weg te halen voor mensen die weinig sociale gemeenschap hebben en mensen die weinig geld hebben. De bezoekers van De Bron zijn grotendeels multicultureel, zitten vaak sociaal maatschappelijk in de marge, hebben psychiatrische problematiek of struggelen vanwege gezondheidsklachten of taalachterstand. Binnen de pioniersplek wordt geprobeerd “om het mooie van elke cultuur tot zijn recht te laten komen” (Kappinga, 2018, pp. R3, R9). De stuurgroep van de pioniersplek bestaat uit een ouderling en een diaken vanuit De Samaritaan, een gemeentelid van De Samaritaan, de pionier Fred Kappinga en een pionier kinderwerker. De dagelijkse leiding ligt met name bij Fred Kappinga, hoewel de meeste activiteiten vrijwel autonoom draaien. In de stuurgroep zitten geen bezoekers van de pioniersplek. Dit wordt wel gezien als het ideaal, omdat de missie van De Bron is dat zij “een gemeenschap is voor en door wijkbewoners, waar mensen God en elkaar ontmoeten en helpen”, maar gezien de achtergronden van de bezoekers lukt dat nog niet (Kappinga, 2018, p. R11).

5.3.2 Inhoud

Opgemerkt werd dat de bezoekers van De Bron, de pioniersplek steeds meer als een kerk gingen ervaren. Mensen kwamen tot geloof, deden belijdenis, werden gedoopt (dit gebeurde in De Samaritaan), maar vierden geen Avondmaal. Een stagiaire van de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk heeft een onderzoek gedaan onder Bron-bezoekers om aan te voelen hoe zij ten opzichte van de sacramentsbediening stonden. Daaruit bleek dat er behoefte was om Avondmaal te gaan vieren. Op basis daarvan is de stuurgroep van De Bron een grondig proces ingegaan. Zij hebben nagedacht over een sacramentsbediening in de pioniersplek die aan de ene kant Bijbels is, aan de andere kant past binnen de context van De Bron en die de band met de moedergemeente respecteert en koestert (Kappinga, 2018, p. R13). De stuurgroep is zich opnieuw Bijbels gaan bezinnen, heeft zich verdiept in de context van De Bron door gesprekjes te voeren met haar bezoekers en heeft inspiratie opgedaan bij andere pioniersplekken. Toen de stuurgroepleden het onderling theologisch eens waren hebben zij een voorstel opgeleverd aan de kerkenraad van De Samaritaan. Na goedkeuring volgde een tweede document waarin uitgewerkt werd hoe het Avondmaal er praktisch uit zou gaan zien (Kappinga, 2018, p. R14). De stuurgroep heeft de begeleiding vanuit de Protestantse Kerk in

¹⁷ Voor verdere verantwoording van de onderzoeksmethode zie bijlage 2

Nederland alleen geraadpleegd om in contact te komen met andere pioniersplekken. Verder hebben zij het proces op basis van hun eigen ervaring en inbreng vanuit de moedergemeente doorlopen (Kappinga, 2018, p. R22).

5.3.3 Uitkomsten

De viering van het Avondmaal vindt drie keer per jaar plaats in een zondagse dienst. Na de preek wordt een kort, helder Avondmaalsformulier gelezen en een geloofsbelijdenis gezongen. De bezoekers worden persoonlijk uitnodigt om in groepen van zeven of acht naar voren te gaan. Daar krijgen zij van de voorganger een stukje brood met de uitspraak ‘dit is het Lichaam van Christus, gebroken voor jou’ en de ambtsdrager uit De Samaritaan deelt bekertjes met wijn en druivensap uit. De keuze voor aparte bekertjes en het aanbieden van zowel wijn als druivensap is gedaan op basis van de context. Op het moment dat de kring voorin het brood heeft gegeten en wijn/druivensap heeft gedronken worden er nieuwe mensen genodigd. De overgang tussen de groepen verloopt vloeiend. Door deze vorm hebben mensen ook de vrijheid om niet deel te nemen (Kappinga, 2018, p. R15). De stuurgroep heeft, ondanks dat zij hier vanuit de Bijbel wel ruimte voor ziet, besloten om kinderen niet te laten deelnemen aan het Avondmaal. Allereerst zijn er weinig kinderen tijdens de diensten en daarnaast zijn mensen uit hun eigen traditie niet gewend dat kinderen deelnemen. Ook zou het mogelijk een onnodig punt van spanning kunnen zijn met de moedergemeente De Samaritaan, omdat zij vanuit haar traditie niet gewend is dat kinderen aan het Avondmaal deelnemen (Kappinga, 2018, p. R17). Ook tijdens de Avondmaalsdienst geldt het motto “Iedereen is welkom en meedoen is gratis”. Tijdens de viering gaat de uitnodiging om deel te nemen aan het Avondmaal naar iedereen die het Evangelie gelooft en Jezus in woord en daad wil navolgen. Vanuit hun motto betekent het dat er, in tegenstelling tot de traditie van De Samaritaan, ook mensen deelnemen die niet gedoopt zijn en geen belijdenis hebben gedaan. De stuurgroep ziet het feit dat zij aangaan als “de perfecte aanleiding om daarover in gesprek te gaan” (Kappinga, 2018, p. R14). Belangrijk om daarbij op te merken is dat als de moedergemeente niet akkoord zou gaan met het feit dat het motto ook tijdens de Avondmaalsviering gehandhaafd zou worden, dan zou het kernteam besluiten om nog geen Avondmaal te gaan vieren (Kappinga, 2018, p. R19).

5.3.4 Waardering

De stuurgroep van De Bron kijkt heel positief terug op het proces. Ze hebben de tijd genomen om na te denken over theologische vragen en die, samen met de kerkenraad van De Samaritaan, te doorleven. Zowel de stuurgroep als de bezoekers van De Bron zien elke keer uit naar de viering van het Avondmaal. Het belangrijkste wat de stuurgroep tijdens dit proces gedaan heeft is biddend Gods Woord, de context van De Bron en de bestaande kerk in verbinding brengen met elkaar. Ze willen Cross Culture Nieuwegein meegeven om het proces niet te overhaasten, maar alle drie de invalshoeken voldoende aandacht te geven (Kappinga, 2018, p. R26).

5.4 PIONIERSPLEK DE BRUG – JAN VERKERK

5.4.1 Context

De Brug is sinds 8 december 2014 officieel een pioniersplek in Huizen. De aanleiding voor het ontstaan van deze pioniersplek kwam voort uit een observatie in de moedergemeente

Hervormd Huizen. Evangelist Jan Verkerk zag namelijk dat er in Huizen mensen tot geloof kwamen, gedoopt werden en belijdenis deden, maar dat zij na kortere of langere tijd afhaakten, omdat zij geen aansluiting vonden bij de wijkgemeente van de Hervormde Gemeente (Verkerk, 2018, p. R2). Deze observatie was aanleiding voor een denkproces over het vormen van een nieuwe gemeenschap. Er werd een visiegroep gevormd die dit denkproces doormaakte. Na de start van de Ontmoetingsdienst op 3 november 2013 vond De Brug aansluiting bij het landelijke team van de Protestantse Kerk, die rond dezelfde tijd het verlangen had om 100 nieuwe pioniersplekken te starten. Uiteindelijk is er een stuurgroep ontstaan die verantwoordelijk is voor de dagelijks leiding van de pioniersplek. Dit houdt in dat zij, na het doormaken van processen, beslissingen nemen voor de pioniersplek. Een uitdaging daarbij is om de doelgroep te betrekken. De bezoekers van de pioniersplek zijn voornamelijk Nederlanders en enkelingen uit andere culturen. “Iedereen die iets met God wil” is welkom om de pioniersplek te bezoeken (Verkerk, 2018, p. R5).

5.4.2 Inhoud

Vanuit de doelgroep kwam het verlangen op gedoopt te worden en Avondmaal te vieren. De stuurgroep van de pioniersplek had vanaf het begin rekening gehouden met het opkomen van deze vraag. Zij hadden daarom gekozen om alles binnen de pioniersplek te organiseren in ambten, om zo te voorkomen dat er, op het moment van de bediening van sacramenten, een dominee ingevlogen zou moeten worden (Verkerk, 2018, p. R4). Avondmaal werd binnen het liturgieteam gezien als nauw verbonden met doop en pastoraat. Daarom heeft het liturgieteam allereerst overleg gehad met het pastorale team en pas later is het thema Avondmaal besproken in de stuurgroep. Tijdens het proces van het komen tot een Avondmaalsviering kwamen vragen boven als: ‘Moet je gedoopt zijn voordat je aan het Avondmaal gaat?’ of ‘moet je belijdenis gedaan hebben?’ en ‘Mogen kinderen deelnemen aan het Avondmaal?’. Tijdens het beantwoorden van deze vragen lag de uitdaging bij het in het oog houden van de kern. Jan Verkerk verwoordde deze uitdaging als volgt: “We zijn hier geroepen om op deze plek iets te doen, hou je daar aan vast” (Verkerk, 2018, p. R13). De pioniersplek heeft tijdens dit proces de opkomende vraagstukken doordacht. Jan Verkerk heeft daarbij gezorgd voor de theologische verdieping. Het groeiproces, dat de stuurgroep meemaakte werd steeds bijgehouden, totdat er uiteindelijk een voorstel op papier kwam waar iedereen het over eens was. Dit voorstel ging naar de moedergemeente (Verkerk, 2018, p. R17). Vanaf het begin heeft de stuurgroep geprobeerd om de moedergemeente mee te nemen in alle processen. Toch kwam zij erachter, met name tijdens het indienen van een voorstel, dat niet iedereen in de algemene kerkenraad mee had kunnen komen in het proces en dat kerkenraadsleden op bepaalde theologische vragen andere visies hadden. Uiteindelijk heeft de kerkenraad goedkeuring gegeven voor het vieren van het Avondmaal in de pioniersplek.

5.4.3 Uitkomsten

Het Avondmaal in De Brug heeft een missionaire insteek. Dit houdt in dat je niet gedoopt of geen belijdenis gedaan hoeft te hebben voordat je aan het Avondmaal gaat, maar dat het aangaan aan het Avondmaal een aanleiding is om daartoe opgeroepen en daarop bevraagd te worden (Verkerk, 2018, p. R20). Er is gekozen om verschillende vormen van Avondmaalsvieringen te hebben, omdat de vorm van het Avondmaal ondergeschikt moet zijn aan de inhoud. De vorm van het Avondmaal is namelijk bedoeld om het Evangelie zichtbaar

en tastbaar te maken. “We vergeten vaak dat je ook gelooft met je lichaam” (Verkerk, 2018, p. R21). De viering van het Avondmaal vindt plaats in een aparte dienst, na de Ontmoetingsdienst. Iedereen wordt uitgenodigd voor de Avondmaalsviering, maar mensen die hier niet bij aanwezig willen zijn krijgen de gelegenheid om na de Ontmoetingsdienst naar huis te gaan. Daarnaast is er ook de mogelijkheid om bij de Avondmaalsviering aanwezig te zijn en niet deel te nemen. Er is altijd sprake van een moment waarop je moet opstaan en moet antwoorden op de nodiging die tot je komt. Kinderen vanaf zestien jaar mogen deelnemen aan het Avondmaal. Deze kinderen zijn namelijk in staat om bewuste keuzes te maken. De keuze om aan het Avondmaal te gaan wordt niet gezien als een momentopname, maar als een keuze voor het hele leven. Kinderen onder de zestien jaar kunnen een zegen ontvangen (Verkerk, 2018, pp. R22,R23).

5.4.4 Waardering

Het proces om te komen tot een Avondmaalsviering wordt ervaren als een uitdagend en leerzaam proces. Met name omdat het proces vragen met zich mee brengt die niet voorspelbaar zijn. De uitdaging van de stuurgroep was om naar elkaar te leren luisteren en elkaar te bevragen, wat geleid heeft tot “Als team hebben wij geleerd dat wij kerk in het klein zijn en als wij elkaar niet liefhebben dan zal dat ook niet gebeuren in de pioniersplek” (Verkerk, 2018, p. R16). De stuurgroep heeft de tijd genomen om dit proces door te maken en geeft Cross Culture Nieuwegein als tip om geduld te hebben en rustig alle vragen te doordenken. Daarnaast raden zij aan om je als stuurgroep te laten inspireren door de documenten van de Protestantse Kerk in Nederland, maar vooral ook door samen de Bijbel te onderzoeken, in combinatie met het leren luisteren naar de doelgroep “Want zij brengen je weer terug naar de kern: vergeet je roeping niet!” (Verkerk, 2018, p. R25).

5.5 PIONIERSPLEK ICF GOUDA – BETTY LANGELER

5.5.1 Context

De ICF Gouda is ontstaan rond 2008/2009, vanuit een Alphacursus. De Alphacursus was een initiatief van de SintJanskerk (een gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland in Gouda) en is uitgegroeid tot een zelfstandige, internationale gemeente. Ongeveer 60% van de bezoekers is Nederlands en 40% komt uit andere, met name Afrikaanse, maar ook een aantal Midden-Oosterse culturen. Naast de culturele verschillen zijn de bezoekers divers wat betreft opleidingsniveau en/of geloofsachtergrond. De benadering in de ICF is dan ook “dat je de verschillen in hun eigenheid viert en dat je elkaar leert liefhebben in die verschillen” (Langeler, 2018, p. R8). Er is daarom gekozen voor een internationaal team dat de verantwoordelijkheid draagt voor de pioniersplek. Dit houdt in dat zij de beslissingen nemen, maar dat er ook regelmatig gekozen wordt voor een moment van terugkoppeling en peiling in de gemeente, dit is afhankelijk van het onderwerp (Langeler, 2018, p. 17).

5.5.2 Inhoud

Binnen het toenmalige leiderschapsteam heerste de gedachte dat een bevoegd, ambtelijk persoon het Avondmaal moest leiden. Betty Langeler is binnen de Protestantse Kerk in Nederland bevestigd en heeft sacramentsbevoegdheid verkregen door de ruimte die de Protestantse Kerk in Nederland in haar kerkorde heeft gemaakt voor niet-predikanten. Tegelijkertijd heeft het leiderschapsteam al zoekend een weg afgelegd: een aantal dingen zijn

besproken (met de gemeente) en een aantal dingen zijn besloten. De theologische doordenking is steeds een onderdeel geweest van het nadenken, van de gesprekken en van het gebed (Langeler, 2018, p. R19). Zo is besloten dat kinderen mogen deelnemen aan het Avondmaal en dat de Avondmaalstafel een ‘open tafel’ is. Dit betekent dat iemand die niet gedoopt is of geen belijdenis gedaan heeft deel mag nemen aan het Avondmaal. De theologische gedachte hierachter is dat de tafel een ontmoetingsplek is waar mensen een ontmoeting met God kunnen krijgen (Langeler, 2018, p. R20). Daarnaast komt deze benadering voort uit de theologie van meneer Hiebert, die stelt dat we in plaats van grenzen die we moeten bewaken, iets in de kern centraal moeten zetten om vandaaruit te kunnen zien waar mensen staan. Voor een Avondmaalsviering in de ICF Gouda betekent dat, dat “voor iedereen die in gesprek is met God, het Avondmaal een mooie manier is om dat te kunnen delen” (Langeler, 2018, p. R21). Idealiter wordt er na de Avondmaalsviering met iemand in gesprek gegaan. Het belangrijkste is dat de keuzes die de pioniersplek maakt, uitgelegd en begeleid worden (Langeler, 2018, p. R25). Het leiderschapsteam heeft ervoor gekozen om geen gebruik te maken van de beschikbare begeleiding vanuit de Protestantse Kerk in Nederland, omdat beide voorgangers veel ervaring hebben met internationaal kerk zijn (Langeler, 2018, p. R33).

5.5.3 Uitkomsten

De Avondmaalsviering in de ICF Gouda vindt elke eerste zondag van de maand plaats en heeft, zoals hierboven beschreven, een inclusief karakter. De viering van het Avondmaal vindt altijd plaats in een kring rondom de Avondmaalstafel. De voorgangster neemt het brood (soms wordt er gebruik gemaakt van matses, veelal van Marokkaanse ronde broden) breekt het, spreekt de instellingswoorden uit (deze zijn afhankelijk van de preek en de liturgie van de dienst) en geeft het aan de persoon naast haar. Daarna gaan vier mensen de kring rond met een schaal met brood. Iedereen mag een stukje afbreken en aan de persoon naast hem of haar geven met dezelfde instellingswoorden. Na de viering van het Avondmaal is er in de kring een moment waarop iedereen een gebed kan uitspreken of een lied kan aandragen. Deze praktische vorm is altijd hetzelfde, maar er worden wel verschillende liturgische vormen gebruikt, afhankelijk van de preek die voorafgaand is geweest. Er wordt een balans gezocht tussen het afwisselen van vormen en het vinden van een moment van rust en herkenbaarheid (Langeler, 2018, pp. R29, R30).

5.5.4 Waardering

De viering van het Avondmaal, die nu zo’n vier jaar plaatsvindt, “komt elke keer weer binnen” (Langeler, 2018, p. R37). De ICF Gouda raadt Cross Culture Nieuwegein voornamelijk aan om het proces goed te begeleiden en het gesprek open te houden. Daarnaast raadt zij aan om rond te kijken bij andere gemeenten en mogelijk met Cross Culture Nieuwegein deel te nemen aan een Avondmaalsviering. Het is belangrijk om uiteindelijke keuzes goed uit te leggen, waarbij het niet erg is als mensen het niet met elkaar eens zijn: “Je bent één, maar dat is iets anders als eens” (Langeler, 2018, p. R47). De ervaring van de pionier is dat een diversiteit aan vormen mogelijk is, wat zij prefereert boven één vaste vorm (Langeler, 2018, p. B5).

5.6 PIONIERSPLEK GELOVEN IN SPANGEN – NICO VAN SPLUNTER

5.6.1 Context

Geloven in Spangen is een multi-etnische pioniersplek in de Rotterdamse wijk Spangen, waar meer dan 80 verschillende culturen leven. Haar missie is om, “geïnspireerd door Gods liefde voor ieder mens, een positieve bijdrage te leveren aan het wonen en leven van de mensen in de wijk” (IZB, 2018). De pioniersplek bestaat uit ongeveer 150 vrijwilligers, waarvan er wekelijks 50 in de kerk komen. Geloven in Spangen heeft een relatie met de Pelgrimsvaders kerk in Delfshaven. Deze relatie is van een moeder-dochter relatie uitgegroeid tot een zuster-zuster relatie (Splunter, 2018, p. RN29). De pioniersplek omschrijft haar manier van werken als volgt: “Onze manier van werken kenmerkt een aanpak waarbij we afstemmen op de context en doelgroep. We ontwikkelen geen blauwdruk die overal werkt, maar verdiepen ons in de cultuur en de omstandigheden van de mensen met wie we ons leven delen. Daarop stemmen we vorm en inhoud van onze activiteiten en programma’s af” (Geloven in Spangen, n.d.). Deze methodiek is ook toegepast als het gaat om het proces in het komen tot een Avondmaalsviering. Dit proces heeft ongeveer drie jaar geleden plaatsgevonden.

5.6.2 Inhoud

Vanuit de pioniersplek kwam het verlangen op om met elkaar Avondmaal te vieren. Het gesprek hierover met de kerkenraad van de Pelgrimsvaderskerk werd gevoerd in combinatie met het gesprek over de doop. Het gesprek over dit laatste thema verliep vrij gemakkelijk, omdat zowel de pioniersplek als de Pelgrimsvaderskerk dezelfde waarde belangrijk vonden, namelijk dat er onderwijs gegeven wordt voordat er gedoopt zou gaan worden (Splunter, 2018, p. RN34). Het gesprek dat gevoerd werd over het Avondmaal was meer ingewikkeld, omdat er veel theologische vragen bij kwamen kijken. De stuurgroep van Geloven in Spangen werd gevormd door vijf verschillende personen die besloten dat de pioniersplek Avondmaal wilde gaan vieren. Met dit voorstel ging de pionier naar de kerkenraad van de Pelgrimsvaderskerk. Binnen de kerkenraad van de Pelgrimsvaderskerk werd over de theologische vragen verschillend gedacht en de pioniersplek stuitte in eerste instantie op veel weerstand. Naar aanleiding van deze weerstand heeft de pionier een stuk geschreven over de geschiedenis van het Avondmaal om aan te tonen hoe het Avondmaal zich in de eeuwen na Christus ontwikkeld heeft. Het doel van dit stuk was om aan te tonen dat het Avondmaal veel verschillende vormen gekend heeft, die gebonden waren aan toenmalige tijd en context (Splunter, 2018, p. RN35). Ondertussen was er een nieuwe kerkenraadscommissie ontstaan, omdat ervaren werd dat beide partijen niet genoeg vertrouwen hadden in elkaar. (Dit had betrekking op meer dan alleen het Avondmaal.) De nieuwe kerkenraadscommissie werd gevormd door leden uit de kerkenraad van de Pelgrimsvaderskerk en door ouderlingen en diakenen van Geloven in Spangen. Beide doelgroepen kregen hierdoor vertrouwen in de gesprekken die gevoerd werden (Splunter, 2018, p. RN60). De pionier heeft uiteindelijk, naar aanleiding van alle gesprekken, een stuk geschreven over het Avondmaal, waarin de geschiedenis van het Avondmaal en een voorstel over de manier waarop Geloven in Spangen het Avondmaal wilde gaan vieren beschreven stonden. Dit stuk heeft hij kritisch laten bevragen en aan laten vullen door de beide predikanten van de Pelgrimsvaderskerk, waarna het stuk besproken en goedgekeurd is op de kerkenraadvergadering, waardoor de pioniersplek haar eerste Avondmaal kon gaan vieren (Splunter, 2018, p. RN63).

5.6.3 Uitkomsten

Het Avondmaal binnen Geloven in Spangen heeft een missionaire focus. In de dienst gaat namelijk de nodiging uit naar iedereen die Jezus als Heer liefheeft. Dit betekent dat er ook mensen aan kunnen gaan die geen belijdenis gedaan hebben of niet gedoopt zijn (Splunter, 2018, p. RN36). Bij de Avondmaalsviering wordt gebruik gemaakt van één Turks of Marokkaans brood dat in stukken gescheurd wordt. Er is voor dit brood gekozen vanwege de context van de deelnemers. Er gaat een nodiging uit, mensen staan op, lopen naar de voorganger en ontvangen een stuk van het brood, waarna zij in een kring plaatsnemen. Kinderen komen met hun ouders mee naar voren en krijgen een zegen, waarna zij een plek krijgen in de kring. Dit geldt ook voor volwassenen die niet deelnemen aan de maaltijd, ook zij ontvangen een zegen (als zij daar toestemming voor geven) en nemen plaats in de kring. Als iedereen in de kring staat worden er twee bekers gevuld met druivensap (omdat ook minderjarigen deelnemen aan het Avondmaal). De diaken en de voorganger gaan beiden van één kant de kring rond en geven steeds de beker aan de deelnemers. De deelnemers die alleen een zegen ontvangen hebben, krijgen geen beker aangereikt. Tijdens de viering is er ruimte voor ontmoeting, met muziek op de achtergrond (Splunter, 2018, pp. RN36,RN38). Daarnaast wordt er gebruik gemaakt van een kort Avondmaalsformulier waarin per Avondmaalsviering één van de vijf aspecten benadrukt wordt. Op dit moment viert de pioniersplek acht keer per jaar het Avondmaal, waardoor in één jaar alle aspecten een keer langs komen (Splunter, 2018, p. RN74). De week voorafgaand aan de Avondmaalsviering wordt aan het eind van de dienst een nodiging, door middel van een lied of een stukje tekst aangereikt, waarbij een voorbereidende vraag gesteld wordt. Tijdens de ‘voorbereidingsweek’ wordt deze vraag met het bijbehorende lied of bijhorende tekst nog een keer herhaald op sociale media (Splunter, 2018, p. RN77).

5.6.4 Waardering

De Avondmaalsviering levert regelmatig interessante gesprekken op tussen de pionier en de deelnemers. En het is opvallend dat er tijdens de Avondmaalsdiensten meer mensen aanwezig zijn. Het Avondmaal wordt door hen ervaren als “weer een feestje” (Splunter, 2018, p. RN78). De pionier geeft echter wel aan dat hij op verschillende momenten in het proces ‘water bij de wijn’ heeft moeten doen. Voor hem is de huidige manier van vieren niet het ideaal beeld, maar hij vindt het goed om eerst een ritme te krijgen in de Avondmaalsviering, om de deelnemers te laten wennen aan de huidige vorm en zal misschien later nieuwe vormen en gedachten introduceren (Splunter, 2018, p. RN36).

5.7 CONCLUSIE

Cross Culture Nieuwegein kan veel leren van de ervaringen van bovenstaande pioniersplekken. In de grondige processen die zij doorlopen hebben wordt zichtbaar dat de belangrijkste aspect gedurende het proces, het luisteren naar de context is geweest. Het verlangen om Avondmaal te vieren kwam bij deze pioniersplekken vaak op vanuit de doelgroep. Het Avondmaal krijgt in de pioniersplekken een missionaire focus. Dit houdt in dat de Avondmaalsviering en de nodiging tot het Avondmaal vaak verschillen van de manier waarop de moedergemeente dit vormgeeft. Bezoekers hoeven bijvoorbeeld geen belijdenis gedaan te hebben of gedoopt te zijn om aan het Avondmaal deel te kunnen nemen, maar worden wel aangesproken op hun geloofskeuze. Deelname aan het Avondmaal is in

bovenstaande pioniersplekken een aanleiding om in gesprek te gaan over het persoonlijke geloof van de bezoeker. Als de moedergemeente goed meegenomen wordt in het proces dan keurt zij het voorstel met verantwoorde keuzes goed. De pioniersplekken maken echter verschillende keuzes als het gaat om theologische vraagstukken. Opvallend is dat deze keuzes voornamelijk vanuit missionair oogpunt genomen zijn, waarbij de culturele verscheidenheid minder bepalend is geweest. De keuzes die gemaakt zijn, zijn afhankelijk van de context en de moedergemeente en zijn vaak een consensus om recht te doen aan alle betrokkenen.

6. CROSS CULTURE NIEUWEGEIN - KERNGROEP

‘Onze eenheid en gelijkheid in Jezus komen tot uiting in het vieren van het Avondmaal’¹⁸

6.1 INLEIDING

Een belangrijk onderdeel van het proces om te komen tot een Avondmaalsviering is het luisteren naar de context, zoals in het vorige hoofdstuk bevestigd werd. Het Cross Culture team wil vanuit haar leerervaringen (zie paragraaf 1.7) de kerngroep van de pioniersplek betrekken bij het maken van beslissingen rondom het Avondmaal en heeft in de periode van september 2017 tot maart 2018 drie bezinningsavonden over het Avondmaal georganiseerd. Per avond waren twaalf tot vijftien personen aanwezig, waarbij gemiddeld genomen de helft van de aanwezigen een achtergrond in de Nederlandse Hervormde Gemeente heeft en de andere helft gekenmerkt wordt door culturele (religieuze) verscheidenheid.¹⁹

6.2 ONDERZOEKSVERANTWOORDING

De bezinningsavonden werden voorbereid en vormgegeven door Daan Damsteeg en Theo Vreugdenhil. Zij hebben hiervoor deels gebruik gemaakt van de literatuurstudie uit dit onderzoeksrapport. Tijdens de eerste avond zijn de bezoekers in triades, aan de hand van tien (zowel inhoudelijke als praktische) vragen, in gesprek gegaan over hun persoonlijke beleving, ervaringen en behoeften met betrekking tot het Avondmaal. De tweede avond werd gekenmerkt door het houden van een Bijbelstudie, met als doel om de Bijbelse kennis over het Avondmaal te vergroten. Hiervoor is de literatuurstudie uit hoofdstuk 2 gebruikt. Tijdens de laatste avond is nagedacht over een aantal vragen (weergegeven in paragraaf 1.7) die opkomen in het gesprek over de viering van het Avondmaal. Ook is het avondmaalsformulier dat Hervormd Vreeswijk gebruikt onder de aandacht gebracht en zijn er verschillende vormen van Avondmaalsviering geïntroduceerd, waarover de bezoekers hun mening mochten geven. Voorafgaand aan de bezinningsavonden is door de onderzoeker een hypothese opgesteld: ‘Op basis van de uitkomsten van de literatuurstudie, zoals beschreven in hoofdstuk 3, verwacht ik dat in de gesprekken die de bezoekers gaan voeren tijdens de bezinningsavonden inhoudelijke en praktische verschillen zichtbaar zullen worden, waar het Cross Culture kernteam in haar beslissing om te komen tot een Avondmaalsviering recht aan zal moeten doen’. Als participerende onderzoeker heb ik deelgenomen aan de bezinningsavonden en tijdens de gesprekken geobserveerd, genotuleerd en doorgevraagd op de uitspraken van de bezoekers.

6.2 ERVARINGEN & BEHOEFTE

Uit de informatie die verkregen is tijdens de avonden blijkt dat alle aanwezigen ooit deelgenomen hebben aan een Avondmaalsviering. Door ongeveer 75% van hen wordt het Avondmaal dan ook gemist in de diensten van Cross Culture Nieuwegein.

6.2.1 Inhoudelijke waarden

Een belangrijk aspect van de bezinningsavonden was peilen wat het Avondmaal voor de bezoekers betekent. Waarom vierden zij Avondmaal? Wat ervoeren zij tijdens deze viering?

¹⁸ (Mullwijk, Notulen Bezinningsavond 3, 2018)

¹⁹ Deze (en onderstaande) informatie is gebaseerd op de participerende observatie en de notulen van de bezinningsavonden zie bijlage 3 - Bezinningsavonden

Wat betekende het vieren van het Avondmaal voor hun geloofsleven? Wat wordt er gemist als er bij Cross Culture Nieuwegein geen Avondmaal gevierd wordt? Op basis van deze vragen kwamen de volgende reacties op: Avondmaal vieren is...

- ...gemeenschap en ontmoeting met God.
- ...gemeenschap en verbondenheid met elkaar.
- ...een symbolisch herdenken.
- ...heling.
- ...terug naar de kern van ons geloof: Jezus Christus.
- ...een diep besef van een onbeschrijfelijk wonder.
- ...een belijdenis en bevestiging van ons geloof.
- ...een viering met veel verschillende waarden en accenten.
- ...een viering waarin onze eenheid en gelijkheid in Jezus tot uiting komt.

Uit de gesprekken blijkt dat de bezoekers zoeken naar een balans tussen het gedenken van Jezus' dood en het vierende aspect van de maaltijd.

6.2.2 Praktisch vormgeving

De bezoekers vinden eenheid en gemeenschappelijkheid belangrijk. Dit werd opnieuw benadrukt tijdens het gesprek dat gevoerd werd over de praktische vormgeving van het Avondmaal. Tegelijkertijd werden tijdens dit gesprek, de verschillende achtergronden en tradities van de kerngroep zichtbaar. Zo liepen de ervaringen op de volgende punten sterk uiteen:

Vorm

Tijdens de derde bezinningsavond heeft het Cross Culture team, op basis van de bezoeken aan de pioniersplekken (zie hoofdstuk 5) en de kennis die opgedaan is tijdens de training voor sacramentsbevoegdheid (zie paragraaf 4.4) verschillende vormen geïntroduceerd: Zitten aan één of meerdere tafels, naar voren lopen, in een kring staan, doorgeven in rijen of tijdens de Cross Culture maaltijd. Met de aanwezigen zijn de voor- en nadelen van deze vormen overwogen:

1. Aan één of meerdere tafels zitten.²⁰

<i>Voordelen</i>	<i>Nadelen</i>
Rust	Ongemakkelijk: wie moet je aankijken?
Jezus zat ook aan tafel	Minder eenheidsgevoel
Keuzemoment	Lange dienst

2. Naar voren lopen om het brood te ontvangen, waarna iedereen een kring vormt.²¹

<i>Voordelen</i>	<i>Nadelen</i>
Eenheid	Lang staan
Persoonlijk door één kring	Onpersoonlijk
Keuzemoment	Voorganger moet onthouden wie wel of niet deelneemt aan het drinken van de wijn

²⁰ Gebaseerd op de vorm van Hervormd Vreeswijk, zie paragraaf 4.2

²¹ Gebaseerd op de vorm van Geloven in Spangen, zie paragraaf 5.6.3

3. In een kring staan en voor elkaar het brood breken en de wijn uitdelen.²²

<i>Voordelen</i>	<i>Nadelen</i>
Eenheid	Weinig ruimte om niet deel te nemen
Gemeenschappelijkheid	

4. Tijdens de Cross Culture maaltijd.²³

<i>Voordelen</i>	<i>Nadelen</i>
We eten toch al met elkaar	Afbakenen is moeilijk
Sluit het meest aan bij Bijbelse lijn	Groepjesvorming
Is het meest ideaal	Laagdrempeligheid is weg
	Keuzemoment is moeilijk in te passen

Uit bovenstaande uitkomsten blijkt dat gezocht moet worden naar een vorm waarin het persoonlijke geloof (met het keuzemoment wat daar een beroep op doet) en de gemeenschap en eenheid met elkaar een centrale plek krijgen.

Frequentie

De ervaringen van de bezoekers lopen sterk uiteen van wekelijkse tot één keer per maand, tot vier keer per jaar, maar uit de gesprekken blijkt dat er behoefte is aan een vaste frequentie. Dit werd duidelijk toen er aandacht besteed werd aan het Avondmaalsformulier dat gebruikt wordt in Hervormd Vreeswijk. De kerngroep bewonderde de waarden achter het Avondmaalsformulier, maar ziet dit formulier geen plek krijgen binnen Cross Culture Nieuwegein. Zij willen de waarden die het formulier benadrukt graag bespreken aan de hand van Bijbelteksten tijdens de diensten. Als het gaat om het zelfonderzoek, dat een grote plek inneemt in het Avondmaalsformulier, kwam in het gesprek naar boven dat God van ons altijd een christelijke levenswandel vraagt, niet alleen in de week voor de Avondmaalsviering. Daarnaast wordt een vaste frequentie van de viering van het Avondmaal gezien als een manier waarop voorbereiding plaatsvindt.

Brood en drank

Ook op dit punt lopen de ervaringen sterk uiteen. Zo werden ‘matses, wit brood, hosties en stokbrood’ genoemd als soort broden die gebruikt werden tijdens het Avondmaal. Daarnaast zijn sommige bezoekers gewend dat er gebruik gemaakt wordt van wijn, anderen van druivensap en bij weer anderen werd gebruik gemaakt van beide dranken. Deze verschillen zijn echter, naast de peiling, geen onderwerp van gesprek geweest en worden ook niet gezien als punt van mogelijk discussie. De vraag of er alcoholische of non-alcoholische drank gebruikt gaat worden vraagt echter wel om doordenking, gezien de achtergrond van een deel van de bezoekers (zoals beschrijven in paragraaf 1.5) en is afhankelijk van het vraagstuk of minderjarigen deelnemen aan de maaltijd.

Toegang

Over de toelating tot het Avondmaal is veel nagedacht en gesproken. Op dit punt lopen de ervaringen van de bezoekers dan ook het meest uiteen. Sommige bezoekers zijn gewend dat alleen mensen deelnemen aan het Avondmaal die gedoopt zijn of belijdenis gedaan hebben

²² Gebaseerd op de vorm van ICF Gouda, zie paragraaf 5.5.3

²³ Gebaseerd op de eerste gemeenten, zie paragraaf 3.2.1

(of beide). Andere bezoekers zijn gewend dat het Avondmaal toegankelijk is voor iedereen en dat de keuze bij de mensen zelf ligt. Het gesprek dat hierover gevoerd is kwam uit op de vraag: ‘Wie zijn wij om te bepalen wie er wel of niet aan het Avondmaal gaat?’. Hierbij werd benadrukt dat het belangrijk is om aan het begin van de viering duidelijk te maken wie er genodigd worden. In eerste instantie geeft de kerngroep aan de voorkeur te hebben voor een duidelijke markering, zoals een doop, belijdenis of leeftijd, maar zij kwamen daarbij tot de conclusie dat deze markeringen tijdens een Cross Culture dienst, waar bezoekers divers zijn en vaak gasten aanwezig zijn, moeilijk toe te passen is. Daarbij werd benadrukt dat deze vorm exclusief is, terwijl de gemeente graag inclusiviteit wil uitstralen. Daarom werd overwogen om ook het Avondmaal inclusief te laten zijn, wat inhoudt dat er geen toegangseis gesteld wordt. Er moet echter, volgens de bezoekers, wel sprake zijn van een keuzemoment. De keuze die iemand maakt (al dan het wel of niet aangaan aan het Avondmaal) wordt dan gezien als een aanleiding voor een gesprek, zoals ook zichtbaar werd bij de pioniersplekken in hoofdstuk vijf. Daarbij werd benoemd dat in Cross Culture Nieuwegein het gesprek over het wel of niet aangaan aan het Avondmaal automatisch gevoerd zal worden, omdat je elkaar als familie hierover spreekt en bevraagt. De kerngroep gaf ook aan dat zij de viering van het Avondmaal niet willen beperken tot de familie van Cross Culture Nieuwegein, maar dat gasten de vrijheid moeten ervaren om deel te kunnen nemen. Deze vrijheid moet ook in de vorm gevoeld kunnen worden.

Als het gaat om de vraag of kinderen mogen deelnemen aan het Avondmaal zijn er, vanuit de verschillende tradities, veel mogelijkheden: Ouders kunnen bepalen of kinderen deel mogen nemen, kinderen mogen per definitie niet deelnemen totdat zij aan bepaalde voorwaarden (doop en belijdenis) voldoen, kinderen zouden echter wel een zegen kunnen ontvangen, kinderen mogen deelnemen vanaf een leeftijd waarop zij begrijpen wat er gebeurt of kinderen mogen deelnemen na ontvangen onderwijs. Deelname van kinderen aan het Avondmaal (op welke manier dan ook) wordt door de kerngroep gezien als een vorm van geloofsopvoeding. Zij kwamen dan ook tot de conclusie dat kinderen sowieso betrokken moeten worden bij de viering, omdat zij een belangrijk onderdeel van de gemeente vormen. De kinderen zouden echter betrokken kunnen worden door deelname vanaf een bepaalde leeftijd, de keuze kan bij de ouders gelegd worden of kinderen kunnen (op basis van Markus 10) een zegen ontvangen. De vraag of kinderen aan het Avondmaal mogen wordt dan ook verwant gezien met de kinderdoop, waar een spanning gevoeld wordt: kinderen worden gedoopt, waarmee beleden wordt dat zij bij de gemeente behoren, maar zouden niet toelaten worden aan het Avondmaal. Tegelijkertijd komt de gedachte op dat dit ook gezien kan worden als een pragmatische keuze, waarbij aan de kinderen uitgelegd wordt dat zij vanaf een bepaalde leeftijd mogen deelnemen, omdat zij dan in staat zijn te begrijpen wat er gebeurt. Twaalf jaar wordt daarbij door de kerngroep als een mogelijke leeftijdsgrens gezien, in navolging van Jezus die als twaalfjarige mocht deelnemen in de tempel (Lukas 2:42).

6.3 CONCLUSIE

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat alle aanwezigen van de bezinningsavonden ooit deelgenomen hebben aan een Avondmaalsviering, wat betekent dat zij hun eigen ervaringen en behoeften hebben bij het Avondmaal. Uit de gesprekken bleek echter dat deze ervaringen op inhoudelijk vlak weinig van elkaar verschilden. Als het gaat om de inhoudelijke betekenis

van het Avondmaal werden namelijk alleen verschillende waarden (zoals beschreven in paragraaf 6.2.1) benadrukt. Opvallend is dat met deze uitkomst de opgestelde hypothese, waarbij verwacht werd dat zowel naast de praktische verschillen ook inhoudelijke verschillen zichtbaar zouden worden, niet is uitgekomen. De aanwezigen waren het voornamelijk eens over het feit dat eenheid, gemeenschappelijkheid en nadruk op het persoonlijke geloof een belangrijke rol moeten spelen en ook terug moeten komen in de vorm die gekozen gaat worden. Daarnaast gaven zij de voorkeur aan een vaste frequentie, zodat iedereen zich kan voorbereiden op de Avondmaalsviering. Tijdens de Avondmaalsviering is iedereen welkom, maar moet er wel sprake zijn van een duidelijke nodiging, met een keuzemoment als gevolg. Het aangaan aan het Avondmaal vormt dan een aanleiding tot gesprek over het persoonlijke geloof van de persoon. Ook de kinderen moeten betrokken worden bij de viering. De ervaringen en zienswijze over de manier waarop zij betrokken moeten worden bij de viering lopen echter sterk uiteen.

7. CROSS CULTURE NIEUWEGEIN – MISSIONAIR

‘Een pioniersplek is een nieuwe vorm van kerkzijn. (...) Afstemming op de context, werken vanuit gedeeld geloof binnen het pioniersteam en duurzame gemeenschapsvorming zijn daarbij belangrijk.’²⁴

7.1 INLEIDING

In dit laatste hoofdstuk worden de vragen die in het proces van Cross Culture Nieuwegein centraal (zie paragraaf 1.7) staan beantwoordt, door alle hiervoor geschetste lijnen bij elkaar te brengen. Er wordt gekeken naar hoe alles in verbinding staat met elkaar en wat dat betekent voor de manier waarop Cross Culture Nieuwegein Avondmaal gaat vieren. Hiermee wordt de basis gelegd voor de conclusie, door de uitkomsten van de literatuurstudie en het praktijkonderzoek te analyseren, overwegingen weer te geven en mogelijke keuzes te beargumenteren. Hoewel hier alle lijnen samenkomen moet opgemerkt worden dat er, naar aanleiding van de uitkomsten van het praktijkonderzoek (zoals beschreven in hoofdstuk 5 en 6) opnieuw literatuurstudie gedaan is om de missionaire keuzes die de pioniersplekken en Cross Culture Nieuwegein (kunnen) maken te verklaren en te beargumenteren.

7.2 TOEGANG

Uit paragraaf 2.5.2 blijkt dat uit de Bijbelse-theologische lijnen geen eenduidig antwoord te geven is op de vraag wie er toegang heeft tot het Avondmaal, hoewel hier wel duidelijk wordt dat de Pesachmaaltijd en mogelijk ook de Avondmaalsviering in de eerste gemeente een gezinsmoment was. Het antwoord op dit vraagstuk heeft zich in de kerkgeschiedenis verschillend ontwikkeld door het Avondmaal, zoals blijkt uit hoofdstuk 3. Daaruit kan opgemaakt worden dat de doop een cruciale rol is gaan spelen bij de toegang tot het Avondmaal en vanuit de lijn van de Reformatie (zie paragraaf 3.5.2) heeft Hervormd Vreeswijk de keuze gemaakt om, binnen de ruimte die zij heeft gekregen van de Protestantse Kerk in Nederland, ook belijdenis als een voorwaarde te stellen. (zie punt 3 uit de kerkorde van paragraaf 4.2.2). De pioniersplekken van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) laten echter zien dat zij, op basis van hun missionaire identiteit ervoor kiezen om geen voorwaarden te stellen aan de toegang tot het Avondmaal, maar het aangaan aan het Avondmaal als een aanleiding zien om in gesprek te gaan over het persoonlijke geloof van de bezoeker (zie paragraaf 5.7). De kerngroep van Cross Culture Nieuwegein geeft aan dat zij graag zien dat tijdens een Avondmaalsviering iedereen welkom is, hoewel er wel sprake moet zijn van een duidelijke nodiging, met een keuzemoment als gevolg (zie paragraaf 6.3). Gezien haar identiteit kan Cross Culture Nieuwegein de keuze maken om toegang tot het Avondmaal inclusief te houden en de keuze bij de bezoekers zelf neer te leggen. In hoofdstuk één is namelijk beschreven dat haar missie ‘Jezus leren kennen en Zijn Koninkrijk bekend maken’ is en dat deze missie onder andere vormgegeven wordt binnen de wekelijkse vieringen, waar mensen elkaar en God kunnen ontmoeten. Aangezien het Avondmaal een plek krijgt in de vieringen is ook dat een plaats waar deze missie vorm gegeven kan worden. Uit paragraaf 2.4.1 blijkt dat ‘Jezus leren kennen’ een aspect is van het Avondmaal, omdat er gemeenschap plaatsvindt met Hem, door het eten en het drinken van het brood en van de wijn, die verwijzen naar Zijn Lichaam en Zijn Bloed. Daarnaast bleek uit paragraaf 2.5.1 dat God de Gastheer is van de Avondmaalstafel en dat Hij mensen uitnodigt aan Zijn Tafel. De maaltijd

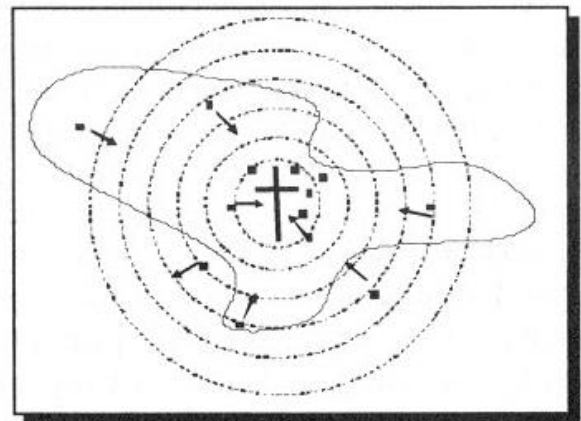
²⁴ (Protestantse Kerk in Nederland, sd)

is een ontmoetingsplek waar levens met elkaar verboden worden en relaties verdiept wordt (zie paragraaf 2.2.1). Als we dit doortrekken naar het Avondmaal, waar het Verbond tussen God en mensen bevestigd wordt (zie paragraaf 2.3.2), dan kunnen we deelname aan het Avondmaal als de plek bij uitstek zien waar mensen ‘Jezus kunnen leren kennen’. Paragraaf 2.4.2 laat zien dat het tweede deel van de missie van de pioniersplek, ‘Zijn Koninkrijk bekend maken’, ook een belangrijk aspect is van het Avondmaal. Cross Culture Nieuwegein kan dit als uitgangspunt nemen in haar viering, door het Avondmaal te zien als een verkondiging van de dood van de Heer en daarmee als een getuigenis van het Koninkrijk van God. In *De werkers van het laatste uur* (Paas, 2003) wordt een oproep gedaan om het Avondmaal zo te presenteren dat zij het evangelie verduidelijkt:

“Ook het Avondmaal kan een bekerende instelling worden. Als het goed wordt uitgelegd, zal de niet-gelovige een zeer specifieke en zichtbare presentatie ontvangen van het verschil tussen wandelen met Christus en leven met de vraag: ‘Sta je recht tegenover God? Vandaag? Nu? Er is geen effectievere manier om iemand te helpen met een geestelijke zoektocht. Sommige zoekers zullen zich alleen realiseren dat ze geen christenen zijn, wanneer ze de tafel afgeschermd zien worden voor hen, na een preek over de betekenis van het evangelie” (Paas, 2003, p. 266).

De keuze om het Avondmaal een plek te laten zijn waar mensen ‘Jezus kunnen leren kennen’ kan onderbouwt worden vanuit de literatuur van de missioloog Paul Hiebert²⁵, die beschrijft dat de vraag wie een ‘echte’ christen is en deel mag nemen aan het Avondmaal ook benadert kan worden vanuit een middelpunt in plaats van een aantal voorwaarden. In deze benadering wordt een centrum vastgesteld en wordt vervolgens gekeken naar de relatie van mensen tot dat centrum. Toegepast op de vraag wie een ‘echte’ christen is, betekent dit dat een christen iemand is die op het centrum, Jezus, gericht is.

Hierbij is nog steeds sprake van een onderscheid tussen christenen en niet-christenen, maar het criterium is anders: er is een moment waarop iemand besluit de cirkel in te stappen, maar daarbij is er ruimte voor de variatie onder christenen (Hiebert, 1983, geparafraseerd in Paas, 2003, p.173). Deze benadering voortkomt de aarzeling in het

toezicht houden op de toelating die de kerngroep van de pioniersplek beschreef als: ‘Wie zijn wij om te bepalen wie er wel of niet aan het Avondmaal gaat?’ (zie paragraaf 6.2.2) en sluit aan bij de doelgroep van de pioniersplek: “christenen en niet-christenen (...) die zoeken naar een ontmoeting met God en met elkaar” (zie paragraaf 1.5). Daarnaast komt er in deze benadering een nadruk te liggen op de groei in discipelschap van de gelovigen, wat aansluit bij een van de doelen van de pioniersplek, namelijk het vormen van een hechte gemeenschap (zie paragraaf 1.7). Als bezoekers aangaan aan het Avondmaal kan dit dan ook gezien worden als aanleiding tot een gesprek over het geloof: mensen nemen deel aan het Avondmaal en

²⁵ Verkregen tijdens het diepte-interview met Betty Langelier, zie paragraaf 5.5.2

kunnen hun geloof op een later moment openlijk belijden door een doop of belijdenis. Genodigd worden en aangaan aan het Avondmaal betekenen dan namelijk nog steeds dat mensen aangesproken worden op hun geloofskeuze, alleen wordt dit vanuit een andere invalshoek benaderd. Met bovenstaande analyse bevestigen we de uitspraak van Paas dat de manier waarop we christen-zijn definiëren direct verband heeft met de praktijk van het kerkzijn (Paas, 2003, p. 176). Met deze benadering doet de pioniersplek recht aan de protestantse traditie door alleen christenen toe te laten aan het Avondmaal, maar kan zij ook de keuzes die zij maakt om recht te doen aan haar eigen identiteit verantwoorden aan de moedergemeente, omdat zij hier vanuit de Bijbels theologische lijnen (zoals geschetst in paragraaf 2.5.2) ruimte voor ziet. Door deze keuze te maken gebruikt zij de ruimte die Hervormd Vreeswijk haar, vanuit de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) biedt en kan zij met haar verantwoorde keuzes een leerervaring vormen voor de moedergemeente, die zich ook in een bezinningsproces bevindt.

7.3 KINDEREN

Een vraagstuk wat daarmee verbonden was gedurende het proces is óf en zo ja, op welke manier kinderen kunnen deelnemen aan de viering van het Avondmaal. Vanuit de Bijbelse theologische lijnen valt op dat de Pesachmaaltijd en (waarschijnlijk ook) het Avondmaal in de eerste gemeente momenten waren van de hele gemeente (zie paragraaf 2.5.2). De theologische ontwikkelingen uit hoofdstuk drie laten echter zien dat er steeds meer voorwaarden voor deelname aan het Avondmaal gesteld werden (zie paragraaf 3.7). Uit de visie van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) blijkt dat zij zich aangesloten heeft (zie paragraaf 4.2.1) bij de Vroege Kerk waar de doop en toegang tot het Avondmaal aan elkaar verbonden werden. De moedergemeente Hervormd Vreeswijk heeft daarbij de keuze gemaakt, om in lijn van de Reformatie het doen van belijdenis daaraan te verbinden, waardoor kinderen uitgesloten zijn van deelname aan het Avondmaal. De pioniersplek Cross Culture Nieuwegein geeft echter haar missie vorm aan de hand van een intergenerationele aanpak en de gemeenschap als familie (zie inleiding) is een belangrijk aspect van de pioniersplek. Als zij hier recht aan wil doen en gehoor wil geven aan de oproep van de kerngroep (zie paragraaf 6.2) dan zal zij ook in het Avondmaal moeten kiezen voor deze aanpak en kinderen laten deelnemen aan het Avondmaal. Zij kan hier vanuit de Bijbelse theologische lijnen (zoals geschetst in paragraaf 2.5.2) ruimte voor zien. Om echter ook recht te doen aan de tradities waar bezoekers uitkomen en aan de keuze van de moedergemeente in dit vraagstuk, kan gekozen worden voor een pragmatische keuze om kinderen niet deel te laten nemen aan het Avondmaal, maar hen een zegen te geven of mee te laten kijken met hun ouders (zie paragraaf 6.2.2).

7.4 DIVERSITEIT

Een van de vragen die centraal stond in het proces is hoe de pioniersplek bij een Avondmaalsviering recht kan doen aan de diversiteit van haar bezoekers. Zoals eerder gesteld is het opvallend dat de hypothese (zie paragraaf 6.2) die gesteld is niet uitgekomen is, omdat er uit onderzoek geen inhoudelijke verschillen ter sprake zijn gekomen. Hiervoor zijn verschillende verklaringen mogelijk: het zou kunnen zijn de inhoudelijke verschillen wegvallen in een situatie waarin (voor velen) de gehele vorm van kerkzijn grotendeels nieuw is, ten opzichte van de eigen traditie. Het is echter ook mogelijk dat er in de vormgeving van

de avonden te weinig rekening gehouden is de met culturele verschillen als het gaat om besluitvorming, leiderschap en het uitspreken van meningen. De voorbereiding en de helft van de aanwezigen zouden teveel vanuit de Hervormde traditie geweest kunnen zijn, waardoor bezoekers niet de vrijheid gevoeld hebben om hun eigen mening uit te spreken. In tegenstelling tot wat beschreven staat in het projectplan, (in overleg met de opdrachtgever) is gedurende het onderzoek de keuze gemaakt om geen diepte-interviews te houden met kerngroep van de pioniersplek, omdat gedacht werd dat er uit de bezinningsavonden genoeg informatie verzameld was. Nu alle resultaten van het onderzoek geïntegreerd worden blijkt echter dat het houden van diepte-interviews mogelijk een manier geweest zou kunnen zijn om (eventuele) inhoudelijke verschillen zichtbaar te laten worden, die dan verder uitgediept hadden kunnen worden in de literatuurstudie van hoofdstuk drie. Opvallend is echter dat ook in andere pioniersplekken de inhoudelijke culturele verschillen een relatief kleine rol gespeeld lijken te hebben of ook niet diep genoeg bevraagd zijn (zie paragraaf 6.3).

7.5 DE VORM

Rechtdoen aan de verschillende waarden die de bezoekers benadrukten (zie paragraaf 6.2.1) zou mogelijk tot uiting kunnen komen door één of meerdere vormen (die genoemd zijn in paragraaf 6.2.2) te gebruiken, waar deze waarden geïntegreerd kunnen worden. Nu de inhoudelijke vragen van het proces (wie mag er deelnemen en hoe doen we recht aan de moederkerk en de diversiteit) beantwoordt lijken te zijn, blijft enkel de vraag open staan in vorm waar de viering van het Avondmaal plaats gaat vinden. De inhoudelijke keuzes die hierboven overwogen zijn kunnen grotendeels richtinggevend zijn voor de vorm die uiteindelijk gekozen gaat worden, zoals de pionier Jan Verkerk ook benadrukte (zie paragraaf 5.4.3). Gecombineerd met de ervaringen en behoeften van de bezoekers (zie paragraaf 6.2.2) moet dan gekozen worden voor een vorm waarbij (1) sprake is van een keuzemoment voor deelname, waarbij (2) het Avondmaal een ontmoetingsplek is, waarbij (3) kinderen het Avondmaal van bij kunnen wonen. Daarnaast moet het Avondmaal dan een moment zijn waar (4)de eenheid en gemeenschappelijkheid van de Cross Culture familie zichtbaar wordt, waarmee (5) een getuigenis uitgaat van de eenheid en gemeenschappelijkheid en (6) van het Koninkrijk van God.

CONCLUSIE & AANBEVELINGEN

INLEIDING

Nu alle lijnen uit het onderzoek in het vorige hoofdstuk zijn samengebracht, is het moment aangebroken dat dit onderzoek tot een beantwoording van de onderzoeksvraag komt:

‘Hoe kan binnen de pioniersplek Cross Culture Nieuwegein Avondmaal gevierd worden, rekening houdend met de Protestantse Kerk in Nederland, de moedergemeente Hervormd Vreeswijk en de doelgroep van de pioniersplek?’

Uit deze conclusie komen verschillende aanbevelingen voor Cross Culture Nieuwegein voort en worden suggestie voor verder onderzoek gedaan.

CONCLUSIE

De pioniersplek Cross Culture Nieuwegein kan Avondmaal vieren door zich te houden aan de kaders die de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) heeft opgesteld en gebruik te maken van de ruimte die de kerkorde biedt om het Avondmaal vorm te geven naar haar eigen identiteit. Binnen deze ruimte kan Cross Culture Nieuwegein het Avondmaal vormgeven vanuit een missionair oogpunt, wat inhoudt dat zij het Avondmaal presenteert als een ontmoetingsplek met God en met mensen, waar iedereen voor uitgenodigd wordt. Wil de pioniersplek in de keuzes die zij maakt rekening houden met de behoeften en ervaringen van de bezoekers dan moet er in de vorm sprake zijn van een keuzemoment voor deelname aan het Avondmaal. Daarnaast moet het Avondmaal dan een moment zijn waar een getuigenis uitgaat van de eenheid en gemeenschappelijkheid van de Cross Culture familie en van het Koninkrijk van God. Ook moet er in de vorm ruimte zijn voor de verschillende inhoudelijke waarden van het Avondmaal. Op basis van de intergenerationele aanpak van de pioniersplek kan het Avondmaal zo vormgegeven worden dat ook kinderen het moment van dichtbij kunnen meemaken. Hiermee doet Cross Culture Nieuwegein recht aan de verbondenheid met de protestantse traditie van Hervormd Vreeswijk. Van alle keuzes die de pioniersplek maakt moet de pioniersplek dan ook verantwoording afleggen aan Hervormd Vreeswijk door, met de bezoekers, een voorstel te schrijven.

AANBEVELINGEN

Het doel van het onderzoek is dat Cross Culture Nieuwegein op basis van beargumenteerde aanbevelingen uit het onderzoeksrapport een verantwoordelijke keuze kan maken over de manier waarop de pioniersplek een Avondmaalsviering zal vormgeven en uitvoeren.²⁶ Daarom wil ik op basis van de conclusie Cross Culture Nieuwegein aanbevelen om te kiezen voor een Avondmaalsviering waarbij:

- het Avondmaal bediend wordt door iemand die sacramentsbevoegd is.
- de instellingswoorden klinken en nodiging uitgaat naar iedereen die een ontmoeting met God wil en zijn/haar relatie met God wil verdiepen.

²⁶ Zie bijlage 1 – Het Projectplan.

- bezoekers kunnen reageren op de nodiging door op te staan en naar voren te lopen (om samen met hun kinderen) een kring om de Avondmaalstafel te vormen.
- waarbij deelname aan het Avondmaal gezien wordt als een aanleiding om in gesprek te gaan over het persoonlijke geloof van de bezoekers.
- één brood gebroken en uit één beker gedronken wordt om zo de gemeenschappelijkheid en eenheid van de Cross Culture familie te benadrukken.
- met vaste frequentie gevierd wordt, waardoor automatisch een moment van voorbereiding ontstaat.

Daarbij wil ik het Cross Culture team aanbevelen om het gesprek met haar bezoekers vast te blijven houden en te reflecteren op het proces en de komende Avondmaalsvieringen. Daarbij raad ik haar aan om, na het verkrijgen van een ‘ritme van de viering’ mogelijk de vorm aan te passen aan de behoefte van de bezoekers.

Ook wil ik het Cross Culture kernteam aanmoedigen om naar aanleiding van het voorstel dat zij gaat schrijven in gesprek te gaan met de moedergemeente om de keuzes die zij gemaakt heeft te verantwoorden en tegelijkertijd op basis daarvan Hervormd Vreeswijk te ondersteunen in het bezinningstraject waarin zij zich bevindt en daarmee een leerervaring te vormen in de relatie met de moedergemeente.

VERDER ONDERZOEK

Tenslotte wil ik aanbevelen om in verder onderzoek te kijken:

- of er tijdens de bezinningsavonden voldoende rekening gehouden is met de culturele diversiteit. Dit zou kunnen gebeuren door samen met de bezoekers naar aanleiding van de eerste Avondmaalsvieringen van de pioniersplek, (mogelijk door persoonlijke gesprekken en niet in groepsverband), te reflecteren op het proces en de uitkomsten daarvan.
- naar diepere theologische redenen om kinderen wel of niet deel te laten nemen aan het Avondmaal. Hiervoor zou gebruik gemaakt kunnen worden voor het recent verschenen proefschrift *From the least to the greatest* van Ds. Peter Sinia.²⁷
- naar een mogelijk definitieverschil in het begrip ‘gemeente’ (zie voetnoot paragraaf 4.2.1), wat invloed heeft op het vraagstuk wie er toegang heeft van het Avondmaal.

²⁷ Kuijper Eline, (2018) *De maaltijd hoort bij de doop*. Zie: <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/de-maaltijd-hoort-bij-de-doop.2994696.lynkx>

NAWOORD

Voor de totstandkoming van dit onderzoek wil graag verschillende mensen bedanken, want zonder hen had dit resultaat er nooit gestaan. Allereerst mijn begeleider Dirk de Bree, die altijd klaargestaan heeft om gedurende het onderzoek mijn vragen te beantwoorden en mijn concepten te voorzien van opbouwende feedback. Daarnaast wil ik mijn opdrachtgever Cross Culture Nieuwegein, met name Theo Vreugdenhil, bedanken voor de mogelijkheid om dit onderzoek uit te voeren en voor de liefde en gastvrijheid waarmee ik ben ontvangen. Als laatste wil ik familie en vrienden bedanken die mij aangemoedigd hebben om dit onderzoek tot een goed resultaat te brengen en de concepten hebben nagelezen en van feedback voorzien.

Op dit titelpagina van dit onderzoek staat de songtekst van het lied *Come to the Table* van The Sidewalk Prophets. Een lied wat mij gedurende het onderzoek aangegrepen en aangemoedigd heeft en wat mij steeds gewezen heeft op de kern van dit onderzoek: de kern van het Avondmaal!

*He said: 'Come to the table
Come join the sinners who have been redeemed
Take your place beside the Saviour
Sit down and be set free
Come to the table'*

Ik hoop dat de pioniersplek aan de hand van dit onderzoeksrapport een verantwoordelijke keus kan maken over de manier, waarop zij een Avondmaalsviering gaat vormgeven en dat haar Avondmaalsviering een *Sign of 'the Cross'* mag zijn.

BIBLIOGRAFIE

- Brink, Dr. G., & Van der Kooi, Dr. C. (2013). *Christelijke Dogmatiek*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Commissie Bezinning HA (2018). *Opzet bezinningsavond Heilig Avondmaal*. Nieuwegein: Hervormd Vreeswijk.
- Centrum voor Bijbelonderzoek. (2017). *StudieBijbel Online 7.1.2.6*. Opgehaald van StudieBijbel Online 7.1.2.6: https://web.studiebijbel.nl/servoy-webclient/?x=gcePqDz9*is366Ov34sULA
- Chester, T. (2011, juli 12). *The Lords Supper*. Opgehaald van Timchester.wordpress.com: <https://timchester.wordpress.com/2011/07/12/the-lords-supper/>
- Chester, T. (2013). *Met Jezus aan Tafel. Genade, gemeenschap en zending tijdens de maaltijd*. Franeker: Uitgeverij Van Wijnen.
- Van de Beek, Prof. Dr. A. (1988). *De toegang tot het Heilig Avondmaal*. Opgehaald van Google scholar: <http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/3581/11457.pdf?sequence=1>
- Van de Beek, Prof. Dr. A. (2013). *Gemeente van Christus, schetsen voor de praktijk*. Zoetermeer: Uitgeverij Meinema.
- Van Beelen, Dr. J. (2000). *De nodiging gaat uit, over deelname aan het heilig avondmaal*. Heerenveen: Uitgeverij Groen .
- De Bree, D., & Vreugdenhil, T. (2017, januari 19). Missie Cross Culture. (L. Muilwijk, Interviewer)
- Digibron. (2008, september 5). *Calvijn wilde geen kinderen aan het Avondmaal*. Opgehaald van Digibron. Kenniscentrum Gereformeerde Gezindte: <https://www.digibron.nl/search/detail/2a0dcd5cb99dcf982f888a2ac7651e0b/calvijn-wilde-geen-kinderen-aan-het-avondmaal>
- van Dis, C. (2018, februari 19). Cross Culture en Hervormd Vreeswijk. (L. Muilwijk, Interviewer)
- Van Dis, C. (2017). *Werkplan CCN jaar 2*. Nieuwegein: Cross Culture .
- Douma, J. (2011, oktober 9). *Bronwater, Eten met Jezus*. Opgehaald van Josdouma.nl: <http://www.josdouma.nl/bronwater/Bronwater%2020111009-2.pdf>
- Geloven in Spangen. (n.d.). *Methodiek*. Opgehaald van Geloven in Spangen: <https://geloveninspangen.nl/over-ons/>
- Grijzenhout, N. (2011, Juli 10). *De Agapemaaltijd in de christelijke gemeente*. Opgehaald van HBO kennisbank: https://www.hbo-kennisbank.nl/record/sharekit_che/oai:surfsharekit.nl:9d3ac834-d99f-4863-8927-5fefe1f808e4
- Hervormde Gemeente Vreeswijk, (2005, september 8). *Identiteit*. Opgehaald van Hervormde Gemeente Vreeswijk: https://www.hervormdvreeswijk.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=641
- Harinck, Dr. C. (1997). *Ons Avondmaalsformulier*. Houten: Uitgeverij Den Hertog B.V.

- IZB. (2018). *Geloven in Spangen*. Opgehaald van IZB vereniging voor zending in Nederland: <https://www.izb.nl/projecten/geloven-in-spangen/>
- Kappinga, F. (2018, maart 14). Avondmaal in De Bron. (L. Muilwijk, Interviewer)
- Kustenbauder, M. (2005, August 8). *Rediscovering the Eucharist as communal meal: African contributions to the world christian church*. Opgehaald van The Other Journal: <https://theotherjournal.com/2005/08/08/rediscovering-the-eucharist-as-communal-meal-african-contributions-to-the-world-christian-church/>
- Van Laan, C. (sd). *Lucepedia, digitale theologische encyclopedie. De pinksterbeweging*. Opgehaald van Tilburg University. Understanding Society: <https://www.lucepedia.nl/dossieritem/pinksterbeweging/de-pinksterbeweging>
- Landelijk projectteam pionieren. (2015). *Info-doop-en-avondmaal-procedure*. Protestantse Kerk in Nederland.
- Langeler, B. (2018, maart 12). Avondmaal in ICF Gouda. (L. Muilwijk, Interviewer)
- McGrath, A. (2000). *2000 Jaar Christendom: Een introductie*. Kampen: Kok.
- Minnema, Ds. A. (2017, mei 3). *BewonersPlatform Ypenburg*. Opgehaald van Herdenken of Gedenken?: <http://www.ypenburg.nu/columns/6166-herdenken-of-gedenken.html>
- Muilwijk, L. (2018, mei 9). Notuelen Bezinningsavond 4 . Nieuwegein: Cross Culture Nieuwegein.
- Muilwijk, L. (2018, maart 7). Notulen Bezinningsavond 3. Nieuwegein: Cross Culture Nieuwegein.
- Muilwijk, L. (GPW jaar 3). *Contextonderzoek Toets B*. Zie ITS.
- Muis, Prof. Dr. J. (2016). *De Maaltijd van de Heer*. Protestantse Kerk in Nederland.
- Paas, S. (2003). *De werkers van het laatste uur. De inwijding van nieuwkomers in het christelijke geloof en in de christelijke gemeente*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Paauwe, R. (2014). *Gelukkig wie deelnemen aan de maaltijd in het Koninkrijk van God*. Opgehaald van Utrecht University Repository: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/298176>
- Pepijn. (2016, September 22). *Nieuwegein*. Opgeroepen op November 8, 2016, van www.your-helpdesk.eu: <http://www.your-helpdesk.eu/ti/nieuwegein/>
- Posthouwer, E. (2015, mei 1). *Kinderen aan het Avondmaal*. Opgehaald van HBO kennisbank: https://www.hbo-kennisbank.nl/record/sharekit_che/oai:surfsharekit.nl:168a3c7c-db9e-4d59-aded-29450a31803b
- Protestantse Kerk in Nederland . (2016). *Avondmaal*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/liturgie/avondmaal>
- Reijmerink, M. (2016, december 24). *De Digitale Stad Nieuwegein*. Opgehaald van Pen: <http://www.pen.nl/artikel/helpt-van-de-nieuwegeiners-507-is-kerkelijk-of-religieus>
- De Reuver, R. (2016). *Aanbiedingsbrief*. Opgehaald van Protestantse Kerk: <http://elink.pkn.nl/m/aed57fdb00164348b60f7ab8e8ba3636/606E21EA/C4A2E6E1/032017n>

- Spinks, Bryan D. (2013). *Do this in Remembrance of Me. The Eucharist from the Early Day Church to the Present Day*. London: SCM press.
- Van Splunter, N. (2018, februari 21). Tafelgesprek Avondmaal & Moedergemeente. (L. Muilwijk, Interviewer)
- Van der Velden, Dr. M. J. G., Van de Aa, Drs. A. P., & de Bie jr. Dr. H.J. (2000). *Als wij samenkomen. Liturgie in de gereformeerde traditie*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- Van 't Spijker (red), Prof. Dr. W. (1999). *Bij brood en beker. Leer en gebruik van het Heilig Avondmaal*. Kampen: Uitgeverij De Groot Goudriaan.
- Van Willigen, Dr. M. A. (2014). *Christus volgen. Doop en Avondmaal in de Vroege Kerk*. Heerenveen: Uitgeverij Royal Jongbloed.
- Van der Velde, A. (2018, maart 8). Avondmaal in de PKN. (L. Muilwijk, Interviewer)
- Verkerk, J. (2018, maart 6). Avondmaal in De Brug. (L. Muilwijk, Interviewer)
- Van der Voet, N. (2014, december 24). *De moraal van de Maaltijd*. Opgehaald van Nicovandervoet.nl: <http://nicovandervoet.nl/ethische-themas/attachment/de-moraal-van-de-maaltijd/>
- Vreugdenhil, T. (2015). *Pioniersplan CCN*. Nieuwegein: Cross Culture Nieuwegein.
- Vreugdenhil, T. (2017, september). *Cross-Culture-Nieuwegein*. Opgeroepen op januari 25, 2018, van Cross-Culture-Nieuwegein.nl: <http://cross-culture-nieuwegein.nl/partners/>
- Vreugdenhil, T. (2018, april 13). Interview Avondmaal. (L. Muilwijk, Interviewer)
- Zegwaard, A. (2006, 12 18). *Als kinderen meevieren: Een onderzoek naar de discussie over kindercommunie binnen de kerken*. Opgehaald van Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteitsbibliotheek: <http://dare.uvu.vu.nl/handle/1871/10601>
- Zegwaard, Drs. H. H. (2003, november 28). *Pinkstergemeenten en avondmaalsbeleving*. Opgehaald van Stucom: www.stucom.nl/document/0112.doc

BIJLAGEN

Zie bijgevoegd document.

Bijlage 1	Projectplan
Bijlage 2	Diepte-interviews
Bijlage 3	Bezinningsavonden
Bijlage 4	Verantwoordingsdocument